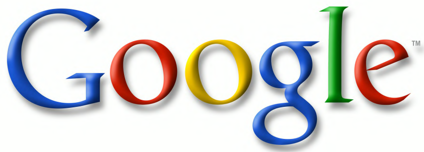

Մ. Կ. ԿԻԿԵՐՈՆԵԱՅ

ԿԱՏՈՆ ԵՐԷՑ

Մ· Տ· ԿԻԿԵՐՈՆԵԱՅ

ԿԱՏՈՆ ԵՐԷՑ

ԿԱՄ ԹԷ

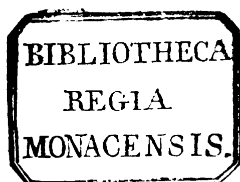
ՎԱՍՆ ԾԵՐՈՒԹԵԱՆ

Ի ՎԻԷՆՆԱ

Ի ՎԱՆՍ Գ· ՍՈՒՐԲ ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԻ

1848

BIBLIOTHECA
REGIA
MONACENSIS.

ԱՌ

ՄԵԾԱՐԳՈՅ ԵՒ ՄԵԾԱՊԱՏԻՒ

ՏԷՐ ԱՐԻՍՏԱԿԷՍ

ՎԱՐԴԱՊԵՏ

ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԿԵՍԱՐՈՒ

ԱՌԱՋՆՈՐԴ

ՀԱՄՕՐԷՆ ՄԽԻԹԱՐԵԱՆՑ

ՎԻԷՆՆԱՑԻՈՑ

ՅԱՒՈՒՐ ՏՕՆԻ ԱՆՈՒԱՆ

ՈՐ Ի ԱԺ ՀՐՈՏԻՑ ԱՄՍԵԱՆ

ՔԵԶ ԲԱՐԲԱՌԻ ՏՈՒՂՂԻ՝ ՄԵԾԱՐԵԱԼ ԾԵՐՈՒՆԻ։

ՔԵԶ Ի ՏԻԲԵՐԱԿԱՆ ԱՓԱՆՑ ՀԻՒՊԱՏՍ ԶԱՅԴ ՄԱՏԵԱՆ ՅՂԵՄ։
Ո ԻՏԷ ՈՐ ԺԳՐՀԵԱԼ ԲՈՒՌՆ ՀԱՐԿԱՆԻՑԷ ՄԵՂՈՒԱՑ ԶԳԱՅՄԱՆ
ՃԱՐՏԱՐՈՒԹԵԱՆ ՈՒՍՈՒՑԱՆԵԼ ԶԾԱՂԿԱՀԱՄ ՄԵՂԵՐՆ ԳՈՐԾԵԼՈՅ՝
ԳԻՏԵՄ ԵՒ ԵՍ․ ԱՅԼ ՈՉ ԵԹԷ ԻԲՐԵՒ ԱՌԱԿ ԻՆՉ ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ
ՅՂԵՑԻ՝ ԱՅԼ ՔՈՑ ԿԵՆԱՑ ՀԱՅԵԼԻ՝ ԶԻ ՆՇՄԱՐԵԱԼ ԾԱՆԻՑԵՍ
ԱՆԱՐԱՏ ՔԵԶԷՆ ՔՈՅԻՆ ԱՉԱՒՔ ԶՔՈ ԱՆՁՆ՝ ՀԱՅՐ։

Մ. Տ. ԿԻԿԵՐՈՆԵԱՅ

ԿԱՏՈՆ ԵՐԷՑ

ԿԱՄ ԹԷ

ՎԱՍՆ ԾԵՐՈՒԹԵԱՆ

ԱՌ

Տ. ՊՈՄՊՈՆԻՈՍ ԱՏՏԻԿՈՍ

Ա

ՈՎ ՏԻՏՈՍ, ԵԹԷ ԵՂԷՑ ԻՆՁ ԵՍ ԱՒԳՆԱԿԱՆ ԵՒ ԶՀՈԳՍ ՔՈ ՓԱՐԱՏԵՑԻՑ Ի ԲԱՑ,
ՈՐ ՏԱԳՆԱՊԵՆՆ ԶՔԵԶ ԱՅԺՄԻԿ, ԵՒ ԿԱՆ Ի ՄԻՏՍ ՔՈ ՀԱՍՏԱՏԵԱԼ,
ԶԻ՞ՆՉ ՎԱՐՁՔ ՏԱՅԻՆ ԻՆՁ.

Վասնզի զայն բանս արժան է ինձ զքէն ճառել, Ատտիկէ, զոր զՓղամինինեայ ճառիցէ

ԱՅՐՆ ԱՅՆ.[Ա] ՈՐ ՈՉ ՄԵԾ ԻՆՉ ԱՐԴԵԱՄԲՔՆ Է, ԱՅԼ ԼԻ ՀԱՒԱՏՈՎՔՆ

Թէպէտ եւ ճարտար գիտեմ թէ ոչ իբրեւ զՓղամինինոս

ԱՅՆՊԷՍ ՀՈԳԱՍ ԴՈՒ ԵՒ ՏԱՏԱՆԻՍ, ՏԻՏՈՍ, ԶՑԱՅԳ ԵՒ ԶՑԵՐԵԿ.

Վասնզի ծանեայ զզգաստութիւն մտաց քոց եւ զորբութիւն, եւ ի միտ առի, թէ դու ոչ միայն զանուն յորջորջանացն ի քաղաքէ անտի Աթենացւոց բարձեալ բերես, այլ եւ զմարդասիրութիւնդ եւ զիմաստութիւնդ. սակայն ինձ թուի թէ որովք իրօք երբեմն ես, նոքիմբք եւ դու անհնարին ծանրացեալ յուզիցիս, որոց մխիթարութիւնն եւս մեծ է եւ յայլ ինչ ժամանակ ի դէպ է յապաղել: Իսկ ինձ այժմիկ հաճոյ թուեցաւ գրել ինձ առ քեզ զծերութենէ:

Զի ի բեռանց անտի եկելոյ հասելոյ ծերութեանդ եւ կամ մօտեցելոյ, որք եւ ինձ եւ քեզ հասարակաց են, կամիմ եւ զքեզ եւ զիս իսկ թեթեւացուցա-

նել։ Թէպէտ եւ գիտիցեմ ճշմարտիւ թէ այնմ չափով եւ իմաստութեամբ, որպէս եւ ամենայնի իսկ եւ բնաւի, տանիս եւ տանելոց ես։ Այլ իբրեւ զծերութենէ կամէի գրել ինչ, դու երեւեցար ինձ արժանի այնմ պարգեւի, զոր եւ երկոքին առ հասարակ արկանիցեմք ի կիր։ Ինձ այնպէս հեշտական այսց գրոց մատենագրութիւնն թուեցաւ, զի ոչ միայն զամենայն հոգ ծանրատաղտուկ ծերութեանն ի բաց պարզեաց, այլ եւ դիւրին եւս եւ հեշտական զծերութիւն յարդարեաց։ Ապա ուրեմն չէ մարթ արժանապէս փիլիսոփայութեանն գովել, որում թէ հաւանեալ անսայցէ ոք, զամենայն ժամանակս տիոցն կարիցէ առանց նեղութեան անցուցանել։

Բայց զայլոց իրաց բազում ինչ ճառեցաք եւ ճառեսցուք բազում անգամ։ Զայս մատեան զծերութենէ առ քեզ յղեցաք։ Եւ զճառսն ամենայն ոչ Տիթոնեայ մատուցաք, որպէս Արիստոն քիացի, զի մի սակաւ ինչ ճոխութիւն իցէ յառասպելին. այլ Մ. Կատոնի ծերոյ, զի մեծ եւս իմն ճոխութիւն բանին ունիցի։ Առ որում զԼեղիոս եւ զՍկիպիոն զարմացօղս արարաք, զի դիւրին իմն ծերութեանն տանէր, եւ ընա նոցա պատասխանի տուեալ։ Որ թէ տեղեկագոյնս երեւիցի վիճել, քան զոր ինքն յիւր գիրսն սովոր էր վիճել, յունական դպրութեանն գրեսջիր, զի յայտ է թէ ի ծերութեանն զայնու գայր փութով յօժարութեամբ։ Այլ զի՞նչ պէտք բազում բանից իցեն, զի եւ Կատոնի իսկ բանն յայտ առնիցէ զմեր զամենայն վասն ծերութեան միտս։

Բ

ՍԿԻՊԻՈՆ. Սովոր իսկ եմ բազում անգամ Կ. Լեղիոսիւ հանդերձ զարմանալ ընդ քո առաւել եւ կատարեալ իմաստութիւնդ յայլ եւս ամենայն իրս, Մարկէ Կատոն, մանաւանդ առաւել զի իմանամս, թէ չէ ինչ քեզ ծանր ծերութիւն, որ ծերոց բազմաց այնպէս ատելի է, զի քան զԵտնայ եւս ծանրագոյն բեռն ասեն թէ բառնամք։

ԿԱՏՈՆ. Ինձ թուի, թէ ոչ ընդ կարի ինչ դժուարին իրս զարմացեալ էք դուք, Սկիպիոն եւ Լեղի։ Զի որոց չէք ինչ յանձինս պատսպարութիւն առ բարւոք եւ

երանելի կեանս, նոցա ամենայն հասակք ծանր են, իսկ որ զընաւ բարութիւնս յանձանց ունիցին, նոցա չէ մարթ թէ չար ինչ թուիցի՝ զոր բնութեանն հարկ ի վերայ ածիցէ։ Որոց սակի նախ ծերութիւնն է, որում ամենեքեան ցանկան թէ հասանիցեն, եւ իբրեւ հասանենն, մեղադիր իմն լինին. այսչափ ինչ խարխուլ եւ կամակոր միտք են անմտութեանն։ Աղագոյն, ասեն, քան զոր կարծէաքն եհաս՞։ Նախ ո՞ նեղեաց պնդեաց զնոսա վրիպական կարծիս ի մտի դնել։ Իսկ արդ զի՞որդ. միթէ ծերութիւն վաղ քան զերիտասարդութի՞ւն եհաս եւ քան զմանկութիւն երիտասարդութի՞ւն։ Երկրորդ անգամ. զի՞որդ իցէ եթէ թեթեւագոյն իցէ նոցա ծերութիւն թէ ութհարիւրամենից լինիցին, եւ ոչ ութսնամենից։ Քանզի անցեալ զառանցեալ հասակն թէպէտ եւ երկայն եւս իցէ, յորժամ սահիցի եւ անցանիցէ, ոչ իւիք մխիթարութեամբ կարիցէ զանմիտ ծերութիւնն սփոփել։

Վասն որոյ եթէ ընդ իմաստութիւն իմ սովոր իցէք զարմանալ, որ երանի թէ արժանի ըստ ձերոց կարծեացն եւ ըստ մերում անուանս էր. այնու իմաստունք եմք, զի զբնութեան զճարտար առաջնորդին, իբրեւ զդից՝ զհետ երթամք, եւ նմա կամք ի հնազանդութեան։ Ուր չէ ինչ նման ճշմարտութեան, թէ յորժամ այլ բաժինք հասակացն բարւոք կարգեալ եւ նկարեալ իցեն, հուսկ վերջին գործն՝ իբրեւ յանպիտան պուէտէ անփոյթ լեալ իցէ։ Բայց սակայն հարկ է զի իցէ վերջին ինչ, որպէս ի ծառոցն միրգս եւ յարմտիս երկրի, հասուն կանխութեամբն իբրեւ զվտիտ եւ զվաղահասուկս, զոր պարտ է իմաստնոյ հանդարտութեամբ տանել։ Քանզի զի՞նչ այլ ինչ իցէ, ըստ սկայից օրինակի ի մարտ պատերազմի ընդ դիսն բախել՞, թէ ոչ ընդ բնութեանն ոգորել։

ԼԵԼԻՈՍ. Բայց արդ լաւ եւ բարւոք է մեզ, Կատոն, զի եւ զՍկիպիոնեայ խոստացայց, քանզի ակն ունիմք եւ կամիմք իսկ ընդ ծերանալ, եթէ կանխաւ ուսանիցեմք ի քէն զկարգսն՝ որովք ծանրացեալ տիոցն համբերել կարիցեմք։

ԿԱՏՈՆ. Արարից, Լելի, մանաւանդ եթէ ձեզ երկոցունցդ, որպէս ասեսդ, հաճոյ լինելոց իցէ։

ՍԿԻՊԻՈՆ. Կամիմք քաջ, թէ ոչ ծանր ինչ եւ տաղտուկ իցէ, Կատոն, զի իբրեւ ճանապարհ ինչ երկայն ի

գլուխ հաներ, ընդ որ եւ մեզ հասանէ գնալ, զայն՝ յոր գուն հասեր, տեսանել, թէ որպիսի ինչ իցէ։

Գ.

ԿԱՏՈՆ. Արարից, որչափ ձեռնհաս իցեմ, Պ. Լեղի։ «Քանզի բազում անգամ ի մէջ զուգականաց իմոց տրտունջ եղեալ, եւ ես անդէն մօտ էի, զի ըստ հին առասպելին հաւասարք առ հաւասարս դիւրաւ գումարին, զի Կ. Սաղինատոր, եւ Սկիպիոն Աղբինոս, որք երբեմն բդեշխքըն լեալ էին, եւ գրեթէ մեր զուգականք էին, սովոր էին աշխարհել, թէ ի հեշտականութենէ անկանիցին, եւ առանց այնր չհամարիցին զկեանսն կեանս, եւ թէ արհամարհիցին ի նոցանէ՝ յորոց մեծարէինն։ Ինձ այսպէս թուի՝ թէ սոքա ոչ այնմ մեղ դնիցեն, որում բիծն պարտ իցէ դնել։ Զի եթէ ի ծերութենէ ինչ այն դիպէր, նոյն անցք եւ ընդ իս անցանէին, եւ ընդ այլ եւս ծերս ամենեսին, յորոց զբազմաց ի նոցանէ զծերութիւն առանց տրտնջելոյ գիտեմ, որք զքակել ցանկութեանն կապանաց ոչ ծանր ինչ համարեցան, եւ ոչ յիւրեանց սեպհականաց անտի խոտեցան։ Այլ ամենայն այդպիսի տրտնջմանց մեղադրութիւն ի բարսն է, եւ ոչ ի տիսն։ «Քանզի ցածուն ծերքն, եւ ոչ չարաբարոյք եւ տմարդիկք՝ անտաղտուկ ծերութեան կեանս կեան։ Իսկ թախանձութիւն յամենայն հասակի ծանր եւ տաղտկալի է։

ՂԵՂԻՈՍ. Է իսկ այնպէս որպէս ասես, Կատոն. բայց թերեւս ասիցէ ոք, քեզ վասն մեծութեանդ եւ ընչից յաճախութեան եւ պատուոյ ժուժալի ծերութիւնն թուիցի. այլ այն չէ մարթ, թէ ամենեցուն դէպ լինիցի։

ԿԱՏՈՆ. Է իսկ ինչ այդ, Պ. Լեղի, այլ ոչ եթէ ամենայն ինչ ատէն ի սմին կայցէ, որպէս զԹեմիստոկղեայ վէպն, թէ Սերիփիոսի ումեմն ի վիճելն ետ պատասխանի, յորժամ նայն ասէր, թէ ոչ քո ինչ, այլ աշխարհին փառօք պայծառացեալ ես։ Ոչ ես, ասէ, թէ Սերիփիոս էի, անուանարկ լինէի, բայց եւ ոչ դու թէ Աթենացի էիր, փառաւոր երբեք էիր։ Զոր նոյնգունակ եւ զծերութենէ մարթ է ասել։ Զի եւ ոչ ի կարօտութեան յետին տնանկութեան մարթի ծերութեան թեթեւանալ,

եւ ոչ իմաստնոյն իսկ. եւ ոչ անմտին յանհնարին տառատութեանն ցածնուլ:

Գեղեցիկ զէն եւ զարդ են ծերութեանն, Սկիպիոն եւ Գ Լելի, հանգամանք արուեստից եւ վարժք առաքինութեանց, որ յամենայն հասակի եւ ի բնաւ տիս ի հանդիսի անցեալ, յորժամ շատ կեցցես, զքանչելի վայելչութիւն եւ տոհմականս բերիցեն, ոչ միայն զի չդադարեն երբեք եւ ի վերջին ժամանակի հասակացն. թէպէտ եւ այն մեծ իմն է, այլ զի եւ իրազէտ գիտութիւն կենաց բարեաց եւ բազմաց բարեաց գործոց յիշատակք քաղցր եւ հեշտական են:

Գ.

Նա մինչդեռ երիտասարդն իսկ էի, զՔ. Մաքսիմոս ծեր, զայն որ զՏարենտացւոց քաղաքն առ, իբրեւ զհասակակից այնպէս սիրէի: Քանզի էր յառնն յայնմիկ ցածութիւն խառն ընդ հեզութեան, եւ ոչ ծերութեանն փոխեալ էր զբարսն: Թէպէտ եւ յորժամ սկսայն կալ նմա ի սպասու, չէր այնպէս ծեր, բայց սակայն յառաջացեալ էր հասակաւ: Զի յետ միոյ տարւոյ ժամանակի իմոյ ծննդեանն զառաջինն բդեշխ եկաց, եւ նովաւ հանդերձ յորժամ չորրորդ անգամ բդեշխն կացեալ էր, չոգայ ի Կապուա, եւ զօրական մանուկ էի, եւ յետ ամաց հնգից ի Տարենտացւոց քաղաքն, յետ չորից ամաց կացի կապարճակիր. զայն իշխանութիւն ունէի ի ժամանակի զի Տուդիտանոս եւ Կեթեգոս բդեշխք կային, մինչ դեռ նա ծերացեալ յոյժ կինկեան օրինացն որ վասն պարգեւաց եւ պատարագաց էին, հաւանեցուցանէր անսալ: Նա եւ զպատերազմունս հարկանէր իբրեւ զերիտասարդ ի ծերութեան, եւ զՀաննիբաղ, որ իբրեւ զմանուկ պարծէր, իւրով համբերութեամբ ցածուցանէր. զորմէ պայծառագոյնս ընտանին մեր Էննիոս:

ՄԻ ՈՔ Է ՈՐ ՅԱՊԱՂԵԼՈՎՆ ԴԱՐՁՈՅՑ ՄԵԶ ԱՅՍՐԷՆ ԶՏԷՐՈՒԹԻՒՆ. ՔԱՆԶԻ ՈՉ ԶՀԱՄԲԱՒՍ ՆԱԽԱՄԵԾԱՐ ՔԱՆ ԶՓՐԿՈՒԹԻՒՆ ՀԱՄԱՐԷՐ. ՍՈՐԴ ԱՌԱՒԵԼԱԳՈՅՆ ՊԱՏՃԱՌԱՆԱՑ ՄԵԾԱՇՈՒՔ ՓԱՌԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ ԱՌՆՆ.

Իսկ զՏարենտացւոց քաղաքն որո՞վ ոքնութեամբ, որո՞վ խորհրդեամբ առ. յորժամ լինձ լու ի լու, ցՍա-

ղենատոր՝ որ թողեալ ի բաց զքաղաքն, փախստական յա-մուրն անկանէր, որ պարծէրն եւ ասէր այսպէս, թէ Յիմ ձեռն, Կ. Փաբի, առեր զՏարենտացւոց քաղաքս։ Այո՛, ասէ ծիծաղեալ, զի եթէ քո չէր կորուսեալ, չառնոյի իսկ երբեք։ Եւ ոչ ազնուագոյն ինչ ի զէնսն, քան ի պա-տիւսն գտանէր, որ յորժամ երկրորդ անգամ բդեշխն էայր, ի վճարել Սպ. Կարուիղեայ ընկերի իւրոյ ի կենաց, Կ. Փղամինիոսի ռամկապետի հակառակ եկաց, որչափ ձեռնհասն եղեւ, որ զգեղն Պիկենդէս եւ զԳաղղիկոտան առն հակառակ իշխանութեան ծերակուտին բաժա-նէր։ Եւ յորժամ իղձն եկաց, իշխեաց ասել, թէ բար-ւոք ըղձութիւնք՝ իցեն այնք ամենայնի որ վասն փրկու-թեան քաղաքին գործին, իսկ որ ինչ հակառակ քաղա-քին՝ լինիցի, հակառակ ըղձութեանցն են։

Բազում ինչ զարմանալիս գիտեմ զառնն այնորիկ. բայց չիք ինչ սքանչելագոյն քան զայն թէ զկարդ նա մահու Մարկոսի որդւոյ իւրոյ համբերէր, առնն փառաւորի եւ եղե-լոյ բդեշխի։ Կայ առ ձեռս եւ գովութիւնն, զոր թէ ըն-թեռնուցումք, զո՞ր ոք ի փիղիսոփայից չարհամարհիցեմք։ Եւ ոչ արտաքոյ միայն, եւ յաչս իւրոց քաղաքացեացն մեծարոյ էր նա, այլ ի ներքս եւս եւ առանձին ազնուա-գոյն երեւէր։ Որ բան, զի՞նչ հրամանք, որչափ գիտու-թիւն կանխութեան, որպիսի՞ տեղեկութիւն իրաւանց ըղձութեանցն, եւ բազում եւս դպրութիւնք իբրեւ առն հռովմայեցւոյ։ Զամենայն յուշի ունէր, ոչ միայն զընտանի պատերազմունսն, այլ եւ զարտաքինս։ Յորոյ բանսն այնպէս ախորժելով վայելէի յայնժամ, որպէս թէ յառաջագոյն իմանայցեմ զայն որ ի գլուխ ել, թէ յետ նորա վախճանին չղուցէ ոք, ուստի ուսանիցիմ։

Ե

Եւ արդ հի՞մ զայս ամենայն զՄաքսիմոսէ յաճախի-ցեմ. քանզի տեսանէք իսկ թէ չէ արժան ասել, եթէ ողորմ եւ եղուկ է այնպիսի ծերութիւն։ Սակայն չէ մարթ թէ ամենեքին Սկիպիոնք իցեն կամ Մաքսիմոսք. զի զքաղաքաց զմանել մկանդել, զի զհետեւակ կռիւսն եւ զնաւամարտիկ ճակատսն, զի զպատերազմունսն զոր

մղեցին, եւ զծաղել յիշեցեն։ Գոյ եւ հանգստեամբ եւ սրբութեամբ եւ իմաստութեամբ անցելոց տիոց հասակաց խաղաղ եւ հանդարտ ծերութիւն, որպիսի ինչ Պղատոնին էր, որ ութսուն եւ մի ամաց գիրս եդ եւ մեռաւ։ Որպիսի ինչ եւ Իսոկրատեայն որ զմատեանն՝ զոր պանաթենայիկոս կոչեն, յիննսներորդ չորրորդ ամաց հասակին ասեն թէ գրեաց, եւ յետ այնորիկ եկեաց հնգամեայ ժամանակ. որոյ վարդապետ Գեւոնտինոս Գորգի զհարեւր եւ զեւթն ամս ի գլուխ հան, եւ ոչ ի փութոյ անտի իւրմէ եւ ի գործոյ երբեք դադարեաց։ Իբրեւ հարցանէր նա յումեքէ թէ ընդէ՞ր կամ վասն է՞ր իւիք կամիցի այնչափ երկայնակեաց լինել, Չունիմ, ասէ, ինչ, զի մեղադիր ծերութեանն լինիցիմ։ Գեղեցիկ պատասխանի եւ արժանի առն իմաստնոյ։

Քանզի անմիտք զանձանց չարիս եւ զյուրեանց յանցանս ի ծերութիւն անդր կրթեն, զոր չառնէր, զորմէ այժմիկ յիշատակեցի, Էննիոս։

ՈՐՊԷՍ ՁՈՒԺԳՆԱԳՈՅՆ ԵՐԻՒԱՐ ՈՐ ԲԱԶՈՒՄ ԱՆԳԱՄ ՅԱՍՊԱՐԻԶԻՆ ԳԼԽԵԱԼ,

ՅԱՂԹԻՑԷ ԼՄՐՇԱԿԱՆ ՄՐՑՈՒԹԵԱՆՑՆ, ԱՅՆՊԷՍ ԱՅԺՄ Ի ԾԵՐՈՒԹԻՒՆ ՀԱՍԵԱԼ ՀԱՆԳՉԻ.

Զօր եւ յաղթօղ երիւարի ծերութեան զիւր ծերութիւնն համեմատէ, զոր եւ կարէք իսկ քաջ յիշատակել։ Քանզի յիննեւտասներորդում ամի յետ նորա մահուն, Տ. Փղամինինոս եւ Մ. Ակիղիոս բդեշխք կացին. իսկ նա ի Կեպիոնի բդեշխութեանն եւ ի Փիղիպեայ յերկրորդումն վախճանեցաւ. մինչդեռ եօ Կ եւ Ե ամաց մեծաձայն բարբառով եւ սաստկութեամբ ըստ Վոկոնեան օրինացն՝ զիրաւունսն վճարէր։ Իսկ եւթանասնամենի, քանզի եւթանասուն ամ եկեաց Էննիոս, այնպէս տարաւ երկուց՝ որ սաստիկ բեռինքն կարծին, աղքատութեան եւ ծերութեան, զի նոքիմբք ուրախ լինել կարծեցուցանէր։

Այց քանզի յորժամ միտ եդեալ հայիցիմ, չորս բարուրս գտանեմ, յոր սակս եղուկ կարծիցի ծերութիւն. նախ զի ի գործոց խափանիցէ. երկրորդ անդամ զի զմարմին տկարագոյն գործիցէ. երրորդ՝ զի զրեթէ յամենայն ցանկութեանց զրկիցէ. չորրորդ՝ զի չիցէ հեռի ի մահուանէ։ Թէ հաճոյ թուեսցի դիտեսցուք տեսցուք եթէ

լինատոր՝ որ թողեալ ի բաց զքաղաքն, փախստական յամուրն անկանէր, որ պարծէրն եւ ասէր այսպէս, թէ Յիմ ձեռն, Կ. Փաբի, առեր զՏարենտացւոց քաղաքս։ Այո՛, ասէ ծիծաղեալ, զի եթէ քո չէր կորուսեալ, չառնոյի իսկ երբեք։ Եւ ոչ ազնուագոյն ինչ ի զէնսն, քան ի պատիւսն գտանէր, որ յորժամ երկրորդ անգամ բդեշխն կայր, ի վճարել Սպ. Կարուիղեայ ընկերի իւրոյ ի կենաց, Կ. Փղամինիոսի ռամկապետի հակառակ եկաց, որչափ ձեռնհասն եղեւ, որ զգեղն Պիկենդէս եւ զԳաղղիկոսան առն հակառակ իշխանութեան ծերակուտին բաժանէր։ Եւ յորժամ իղձն եկաց, իշխեաց ասել, թէ բարւոք ըղձութիւնք՝ իցեն այնք ամենայնի որ վասն փրկութեան քաղաքին գործին, իսկ որ ինչ հակառակ քաղաքին լինիցի, հակառակ ըղձութեանցն են։

Բազում ինչ զարմանալիս գիտեմ զառնն այնորիկ. բայց չիք ինչ սքանչելագոյն քան զայն թէ զիարդ նա մահու Մարկոսի որդւոյ իւրոյ համբերէր, առնն փառաւորի եւ եղելոյ բդեշխի։ Այս առ ձեռս եւ գովութիւնն, զոր թէ ընթեռնուցումք, զո՞ ոք ի փիղիսոփայից չարհամարհիցեմք։ Եւ ոչ արտաքոյ միայն, եւ յաչս իւրոց քաղաքացեացն մեծարոյ էր նա, այլ ի ներքս եւս եւ առանձին ազնուագոյն երեւէր։ Որ բան, զի՞նչ հրամանք, ո՞րչափ գիտութիւն կանխութեան, որպիսի՞ տեղեկութիւն իրաւանց ըղձութեանցն, եւ բազում եւս դպրութիւնք իբրեւ առն հռովմայեցւոյ։ Զամենայն յուշի ունէր, ոչ միայն զընտանի պատերազմունսն, այլ եւ զարտաքինս։ Յորոյ բանսն այնպէս ախորժելով վայելէի յայնժամ, որպէս թէ յառաջագոյն իմանայցեմ զայն որ ի գլուխ ել, թէ յետ նորա վախճանին չգուցէ ոք, ուստի ուսանիցիմ։

Ե

Եւ արդ հի՞մ զայս ամենայն զՄաքսիմոսէ յաճախիցեմ. քանզի տեսանէք իսկ թէ չէ արժան ասել, եթէ ողորմ եւ եղուկ է այնպիսի ծերութիւն։ Սակայն չէ մարթ թէ ամենեքին Սկիպիոնք իցեն կամ Մաքսիմոսք. զի զքաղաքաց զմանել վկանդել, զի զհետեւակ կռուսն եւ զնաւամարտիկ ճակատսն, զի զպատերազմունսն զոր

մղեցին, եւ զճառել յիշեցեն: Գոյ եւ հանդստեամբ եւ սրբութեամբ եւ իմաստութեամբ անցելոց տիոց հասակաց խաղաղ եւ հանդարտ ծերութիւն, որպիսի ինչ Պղատոնին էր, որ ութսուն եւ մի ամաց գիրս եդ եւ մեռաւ: Որպիսի ինչ եւ Իսոկրատեայն որ զմատեանն՝ զոր Պանաթենայիկոս կոչեն, յիննաներորդ չորրորդ ամաց հասակին ասեն թէ գրեաց, եւ յետ այնորիկ եկեաց հնգամեայ ժամանակ. որոյ վարդապետ Լեւոնտինոս Գորգի զհարիւր եւ զեւթն ամս ի գլուխ հան, եւ ոչ ի փութոյ անտի իւրմէ եւ ի գործոյ երբեք դադարեաց: Իբրեւ հարցանէր նա յումեքէ թէ ընդէր կամ վասն էր իւիք կամիցի այնչափ երկայնակեաց լինել, Չունիմ, ասէ, ինչ, զի մեղադիր ծերութեանն լինիցիմ: Գեղեցիկ պատասխանի եւ արժանի առն իմաստնոյ:

Վասնզի անմիտք զանձանց չարիս եւ զիւրեանց յանցանս ի ծերութիւն անդր կրթեն, զոր չառնէր, զումէ այժմիկ յիշատակեցի, Էննիոս:

ՈՐՊԷՍ ՋՈՒԺԳՆԱԳՈՅՆ ԵՐԻՒԱՐ ՈՐ ԲԱԶՈՒՄ ԱՆԳԱՄ ՅԱՍՊԱՐԻԶԻՆ ԳԼԽԱԼ,

ՅԱՂԹԻՑԷ ԸՄԲՇԱԿԱՆ ՄՐՑՈՒԹԵԱՆՑՆ, ԱՅՆՊԷՍ ԱՅԺՄ Ի ԾԵՐՈՒԹԻՒՆ ՀԱՍԵԱԼ ՀԱՆԳՉԻ,

Զօր եւ յաղթող երիւարի ծերութեան զիւր ծերութիւնն համեմատէ, զոր եւ կարէք իսկ քաջ յիշատակել: Վասնզի յիննեւտասներորդում ամի յետ նորա մահուն, Տ. Փղամինինոս եւ Մ. Ակիղիոս բդեշխք կացին. իսկ նա ի Կեպիոնի բդեշխութեանն եւ ի Փիղիպեայ յերկրորդումն վախճանեցաւ. մինչդեռ ես Կ եւ Ե ամաց մեծաձայն բարբառով եւ սաստկութեամբ ըստ Վոկոնեան օրինացն՝ զիրաւունսն վճարէի: Այլ եւթանասնամենի, քանզի եւթանասուն ամ եկեաց Էննիոս, այնպէս տարաւ երկուց՝ որ սաստիկ բեռինքն կարծին, աղքատութեան եւ ծերութեան, զի նոքիմբք ուրախ լինել կարծեցուցանէր:

Բայց քանզի յորժամ միտ եդեալ հայիցիմ, չորս բարուրս գտանեմ, յոր սակս եղուկ կարծիցի ծերութիւն. նախ զի ի գործոց խափանիցէ. երկրորդ անգամ զի զմարմին տկարագոյն գործիցէ. երրորդ՝ զի զրեթէ յամենայն ցանկութեանց զրկիցէ. չորրորդ՝ զի չիցէ հեռի ի մահուանէ: Թէ հաճոյ թուեսցի դիտեսցուք տեսցուք եթէ

զսենատորս՝ որ թողեալ ի բաց զքաղաքն, փախստական յա-մուրն անկանէր, որ պարծէրն եւ ասէր այսպէս, թէ Յիմ ձեռն, Ա. Փաբի, առեր զՏարենտացւոց քաղաքս։ Այո՛, ասէ ծիծաղեալ, զի եթէ քո չէր կորուսեալ, չառնոյր իսկ երբեք։ Եւ ոչ աւգնուագոյն ինչ ի զէնսն, քան ի պա-տիւսն գտանէր, որ յորժամ երկրորդ անգամ բդեշխն կայր, ի վճարել Աղ. Կարուիղեայ ընկերի իւրոյ ի կենաց, Ա. Փղամինիոսի ռամկապետի հակառակ եկաց, որչափ ձեռնհասն եղեւ, որ զգերդն Պիկենդէս եւ զԳաղղիկոս-առն առն հակառակ իշխանութեան ծերակուտին բաժա-նէր։ Եւ յորժամ իղձն եկաց, իշխեաց ասել, թէ բար-ւոք ըղձութիւնք՞ իցեն այնք ամենայնի որ վասն փրկու-թեան քաղաքին գործին, իսկ որ ինչ հակառակ քաղա-քին լինիցի, հակառակ ըղձութեանցն են։

Բազում ինչ զարմանալիս գիտեմ զառնն այնորիկ. բայց չիք ինչ սքանչելագոյն քան զայն թէ զիարդ նա մահու Մարկոսի որդւոյ իւրոյ համբերէր, առնն փառաւորի եւ եղե-լոյ բդեշխի։ Այս առ ձեռս եւ գովութիւնն, զոր թէ ըն-թեռնուցումք, զո՞ ոք ի փիղիսոփայից չարհամարհիցեմք։ Եւ ոչ արտաքոյ միայն, եւ յաչս իւրոց քաղաքացեացն մեծարոյ էր նա, այլ ի ներքս եւս եւ առանձին աղնուա-գոյն երեւէր։ Որ բան, զի՞նչ հրամանք, ո՞րչափ գիտու-թիւն կանխութեան, որպիսի՞ տեղեկութիւն իրաւանց ըղձութեանցն, եւ բազում եւս դպրութիւնք իբրեւ առն հռովմայեցւոյ։ Զամենայն յուշի ունէր, ոչ միայն զընտանի պատերազմունսն, այլ եւ զարտաքինս։ Յորոյ բանսն այնպէս ախորժելով վայելէի յայնժամ, որպէս թէ յառաջագոյն իմանայցեմ զայն որ ի գլուխ ել, թէ յետ նորա վախճանին չգուցէ ոք, ուստի ուսանիցիմ։

Ե

Եւ արդ հի՞մ վասն ամենայն զՄաքսիմոսէ յաճախի-ցեմ. քանզի տեսանէք իսկ թէ չէ արժան ասել, եթէ ողորմ եւ եղուկ է այնպիսի ծերութիւն։ Սակայն չէ մարթ թէ ամենեքին Սկիպիոնք իցեն կամ Մաքսիմոսք. զի զքաղաքաց զմանել վկանդել, զի զհետեւակ կռիւսն եւ զնաւամարտիկ ճակատսն, զի զպատերազմունսն զոր

մղեցին, եւ զձաղել յիշեցեն։ Գոյ եւ համբաւտեամբ եւ սրբութեամբ եւ իմաստութեամբ անցելոց ածոց հասակաց խաղաղ եւ հանդարտ ծերութիւն, որպիսի ինչ Պղատոնին էր, որ ութսուն եւ մի ամաց գիրս եղ եւ մեռաւ։ Որպիսի ինչ եւ Իսոկրատեայն որ զմատեանն՝ զոր պանաթենայիկոս կոչեն, յիննաներորդ չորրորդ ամաց հասակին ասեն թէ գրեաց, եւ յետ այնորիկ եկեաց հնգամեայ ժամանակ. որոյ վարդապետ Լեւոնտինոս Գորգի զհարեւր եւ զեւթն ամս ի գլուխ հան, եւ ոչ ի փութոյ անտի իւրմէ եւ ի գործոյ երբեք դադարեաց։ Իբրեւ հարցանէր նա յումեքէ թէ ընդէ՞ր կամ վասն է՞ր իրիք կամիցի այնչափ երկայնակեաց լինել, Ձունիմ, ասէ, ինչ, զի մեղադիր ծերութեանն լինիցիմ։ Գեղեցիկ պատասխանի եւ արժանի առն իմաստնոյ։

Վասնզի անմիտք զանձանց չարիս եւ զիւրեանց յանցանս ի ծերութիւն անդր կրթեն, զոր չառնէր, զումէ այժմիկ յիշատակեցի, Էննիոս։

ՈՐՊԷՍ ԶՈՒԺԳՆԱԳՈՅՆ ԵՐԻՎԱՐ ՈՐ ԲԱԶՈՒՄ ԱՆԳԱՄ ՅԱՍՊԱՐԻԶԻՆ ԳԼԽԱԼ.
ՅԱՂԹԻՑԷ ՈԼԻՄՊԻԱԿԱՆ ՄՐՑՈՒԹԵԱՆՑՆ. ԱՅՆՊԷՍ ԱՅԺՄ Ի ԾԵՐՈՒԹԻՒՆ ՀԱՍԵԱԼ ՀԱՆԳՉԻ.

Զօր եւ յաղթօղ երիվարի ծերութեան զիւր ծերութիւնն համեմատէ, զոր եւ կարէք իսկ քաջ յիշատակել։ Վասնզի յիննեւտասներորդում ամի յետ նորա մահուն, Տ. Փղամինինոս եւ Մ. Ակիղիոս բդեշխք կացին. իսկ նա ի Կեպիոնի բդեշխութեանն եւ ի Փիղիպեայ յերկրորդումն վախճանեցաւ. մինչդեռ ես Կ եւ Զ ամաց մեծաձայն բարբառով եւ սաստկութեամբ ըստ Վոկոնեան օրինացն՝ զիրաւունսն վճարէի։ Եւ եւթանասնամենի, քանզի եւթանասուն ամ եկեաց Էննիոս, այնպէս տարաւ երկուց՝ որ սաստիկ բեռինքն կարծին, աղքատութեան եւ ծերութեան, զի նոքիմբք ուրախ լինել կարծեցուցանէր։

Բայց քանզի յորժամ միտ եդեալ հայիցիմ, չորս բալուրս գտանեմ, յոր սակս եղուկ կարծիցի ծերութիւն. նախ զի ի գործոց խափանիցէ. երկրորդ անդամ զի զմարմին տկարագոյն գործիցէ. երրորդ՝ զի զրեթէ յամենայն ցանկութեանց զրկիցէ. չորրորդ՝ զի չիցէ հեռի ի մահուանէ։ Թէ համոյ թուեսցի դիտեսցուք տեսցուք եթէ.

զինուորս՝ որ թողեալ ի բաց զքաղաքն, փախստական յա-
մուրն անկանէր, որ պարծէրն եւ ասէր այսպէս, թէ Յիմ
ձեռն, Ք. Փաբի, առեր զՏարենտացւոց քաղաքս։ Այո՛,
ասէ ծիծաղեալ, զի եթէ քո չէր կորուսեալ, չառնոյր իսկ
երբէք։ Եւ ոչ ազնուագոյն ինչ ի զէնսն, քան ի պա-
տուսն գտանէր, որ յորժամ երկրորդ անգամ բդեշխն
կայր, ի վճարել Սպ. Կարուիղեայ ընկերի իւրոյ ի կենաց,
Ք. Փղամինիոսի ռամկապետի Հակառակ եկաց, որչափ
ձեռնհասն եղեւ, որ զգեղն Պիկենոդէս եւ զԳաղղիկոս
առն առն Հակառակ իշխանութեան ծերակուտին բաժա-
նէր։ Եւ յորժամ իղձն եկաց, իշխեաց ասել, թէ բար-
ւոք ըղձութիւնք՝ իցեն այնք ամենայնի որ վասն փրկու-
թեան քաղաքին գործին, իսկ որ ինչ Հակառակ քաղա-
քին լինիցի, Հակառակ ըղձութեանցն են։

Բազում ինչ զարմանալիս գիտեմ զառնն այնորիկ.
բայց չիք ինչ սքանչելագոյն քան զայն թէ զմարդ նա մահու
Մարկոսի որդւոյ իւրոյ համբերէր, առնն փառաւորի եւ եղե-
լոյ բդեշխի։ Այս առ ձեռս եւ գովութիւնն, զոր թէ ըն-
թեռնուցումք, զո՞ րք ի փիլիսոփայից չարհամարհիցեմք։
Եւ ոչ արտաքոյ միայն, եւ յայս իւրոց քաղաքացեացն
մեծարոյ էր նա, այլ ի ներքս եւս եւ առանձին ազնուա-
գոյն երեւէր։ Որ բան, զի՞նչ հրամանք, որչափ գիտու-
թիւն կանխութեան, որպիսի՞ տեղեկութիւն իրաւանց
ըղձութեանցն, եւ բազում եւս դպրութիւնք իբրեւ
առն հռովմայեցւոյ։ Զամենայն յուշի ունէր, ոչ միայն
զընտանի պատերազմունսն, այլ եւ զարտաքինս։ Յորոյ
բանսն այնպէս ախորժելով վայելէի յայնժամ, որպէս թէ
յառաջագոյն խմանայցեմ զայն որ ի գլուխ ել, թէ յետ
նորա վախճանին չգուցէ ոք, ուստի ուսանիցիմ։

Ե

Եւ արդ հի՞մ վասն ամենայն զՄաքսիմոսէ յաճախի-
ցեմ. քանզի տեսանէք իսկ թէ չէ արժան ասել, եթէ
ողորմ եւ եղուկ է այնպիսի ծերութիւն։ Սակայն չէ
մարթ թէ ամենեքին Սկիպիոնք իցեն կամ Մաքսիմոսք.
զի զքաղաքաց զմանել վկանդել, զի զհետեւակ կռուան
եւ զնաւամարտիկ ճակատան, զի զպատերազմունսն զոր

մնեցին, եւ զծաղել յիշեցեն։ Գոյ եւ հանգստեամբ եւ սրբութեամբ եւ իմաստութեամբ անցելոց տիոց հասակաց խաղաղ եւ հանդարտ ծերութիւն, որպիսի ինչ Պղատոնին էր, որ ութսուն եւ մի ամաց գրիս եդ եւ մեռաւ։ Որպիսի ինչ եւ Իսոկրատեայն որ զմատեանն՝ զոր պանաթենայիկոս կոչեն, յիննաներորդ չորրորդ ամաց հասակին ասեն թէ գրեաց, եւ յետ այնորիկ եկեաց հնգամեայ ժամանակ. որոյ վարդապետ Լեւոնտինոս Գորգի զհարեւր եւ զեւթն ամս ի գլուխ հան, եւ ոչ ի փութոյ անտի իւրմէ եւ ի գործոյ երբեք դադարեաց։ Իբրեւ հարցանէր նա յումեքէ թէ ընդէ՞ր կամ վասն է՞ր իւիք կամիցի այնչափ երկայնակեաց լինել, Չունիմ, ասէ, ինչ, զի մեղադիր ծերութեանն լինիցիմ։ Գեղեցիկ պատասխանի եւ արժանի առն իմաստնոյ։

Քանզի անմիտք զանձանց չարիս եւ զյուրեանց յանցանս ի ծերութիւն անդր կրթեն, զոր չառնէր, զումէ այժմիկ յիշատակեցի, Էննիոս։

ՈՐՊԷՍ ԶՈՒԺԳՆԱԳՈՑՆ ԵՐԻՒԱՐ ՈՐ ԲԱԶՈՒՄ ԱՆԳԱՄ ՅԱՍՊԱՐԻԶԻՆ ԳԼԽԱՒ,
ՅԱՂԹԻՑԷ ԸՄԲՇԱԿԱՆ ՄՐՑՈՒԹԵԱՆՑՆ, ԱՅՆՊԷՍ ԱՅԺՄ Ի ԾԵՐՈՒԹԻՒՆ ՀԱՍԵԱԼ ՀԱՆԳՉԻ.

Զօր եւ յաղթօղ երիվարի ծերութեան զիւր ծերութիւնն համեմատէ, զոր եւ կարէք իսկ քաջ յիշատակել։ Քանզի յիննեւտասներորդում ամի յետ նորա մահուն, Տ. Փղամինինոս եւ Մ. Ակիղիոս բդեշխք կացին. իսկ նա ի Կեպիոնի բդեշխութեանն եւ ի Փիղիպեայ յերկրորդումն վախճանեցաւ. մինչդեռ ես Կ եւ Ե ամաց մեծաձայն բարբառով եւ սաստկութեամբ ըստ Վոկոնեան օրինացն՝ զիրաւունսն վճարէի։ Իւ եւթանասնամենի, քանզի եւթանասուն ամ եկեաց Էննիոս, այնպէս տարաւ երկուց՝ որ սաստիկ բեռինքն կարծին, աղքատութեան եւ ծերութեան, զի նոքիմբք ուրախ լինել կարծեցուցանէր։

Բայց քանզի յորժամ միտ եդեալ հայիցիմ, չորս բարուրս գտանեմ, յոր սակս եղուկ կարծիցի ծերութիւն. նախ զի ի գործոց խափանիցէ. երկրորդ անդամ զի զմարմին տկարագոյն գործիցէ. երրորդ՝ զի զրեթէ յամենայն ցանկութեանց զրկիցէ. չորրորդ՝ զի չիցէ հեռի ի մահուանէ։ Թէ համոյ թուեսցի դիտեսցուք տեսցուք եթէ

զինուորս՝ որ թողեալ ի բաց զքաղաքն, փախստական յամուրն անկանէր, որ պարծէրն եւ ասէր այսպէս, թէ Յիմ ձեռն, Կ. Փաբի, առեր զՏարենտացւոց քաղաքս: Այո՛, ասէ ծիծաղեալ, զի եթէ քո չէր կորուսեալ, չառնոյի իսկ երբէք: Եւ ոչ ազնուագոյն ինչ ի զէնսն, քան ի պատուսն գտանէր, որ յորժամ երկրորդ անգամ բդեշխն կայր, ի վճարել Սպ. Կլաւդիեայ ընկերի իւրոյ ի կենաց, Կ. Փղամինիոսի ռամկապետի հակառակ եկաց, որչափ ձեռնհասն եղեւ, որ զգեղն Պիկենոդէս եւ զԳաղղիկոսառն առն հակառակ իշխանութեան ծերակուտին բաժանէր: Եւ յորժամ խղճն եկաց, իշխեաց ասել, թէ բարւոք ըղձութիւնք՞ իցեն այնք ամենայնի որ վասն փրկութեան քաղաքին գործին, իսկ որ ինչ հակառակ քաղաքին՝ լինիցի, հակառակ ըղձութեանցն են:

Բազում ինչ զարմանալիս գիտեմ զառնն այնորիկ. բայց չիք ինչ սքանչելագոյն քան զայն թէ զիարդ նա մահու Մարկոսի որդւոյ իւրոյ համբերէր, առնն փառաւորի եւ եղելոյ բդեշխի: Այս առ ձեռս եւ զօրութիւնն, զոր թէ ընթեռնուցումք, զո՞ ոք ի փիղիսոփայից չարհամարհիցեմք: Եւ ոչ արտաքոյ միայն, եւ յաչս իւրոց քաղաքացեացն մեծարոյ էր նա, այլ ի ներքս եւս եւ առանձին ազնուագոյն երեւէր: Որ բան, զի՞նչ հրամանք, ո՞րչափ գիտութիւն կանխութեան, որպիսի՞ տեղեկութիւն իրաւանց ըղձութեանցն, եւ բազում եւս դպրութիւնք իբրեւ առն հռովմայեցւոյ: Զամենայն յուշի ունէր, ոչ միայն զընտանի պատերազմունսն, այլ եւ զարտաքինս: Յորոյ բանսն այնպէս ախորժելով վայելէի յայնժամ, որպէս թէ յառաջագոյն իմանայցեմ զայն որ ի գլուխ ել, թէ յետ նորա վախճանին չգուցէ ոք, ուստի ուսանիցիմ:

Ե

Եւ արդ հի՞մ կայս ամենայն զՄաքսիմոսէ յաճախիցեմ. քանզի տեսանէք իսկ թէ չէ արժան ասել, եթէ ողորմ եւ եղուկ է այնպիսի ծերութիւն: Սակայն չէ մարթ թէ ամենեքին Սկիպիոնք իցեն կամ Մաքսիմոսք. զի զքաղաքաց զմանել վկանդել, զի զհետեւակ կռիւսն եւ զնաւամարտիկ ճակատսն, զի զպատերազմունսն զոր

մղեցին, եւ զձաղել յիշեցեն։ Գոյ եւ հանգստեամբ եւ սրբութեամբ եւ իմաստութեամբ անցելոց աւուց հասակաց խաղաղ եւ հանդարտ ծերութիւն, որպիսի ինչ Պղատոնին էր, որ ութսուն եւ մի ամաց գրէր եւ մեռաւ։ Որպիսի ինչ եւ Իսոկրատեայն որ զմատեանն՝ զոր պանաթենայիկոս կոչեն, յիննսներորդ չորրորդ ամաց հասակին ասեն թէ գրեաց, եւ յետ այնորիկ եկեաց հինգ ամեայ ժամանակ. որոյ վարդապետ Ղեւոնտինոս Գորգի զհարեւր եւ զեւթն ամս ի գլուխ հան, եւ ոչ ի փութոյ անտի իւրմէ եւ ի գործոյ երբեք դադարեաց։ Իբրեւ հարցանէր նա յումեքէ թէ ընդէ՞ր կամ վասն է՞ր երիք կամիցի այնչափ երկայնակեաց լինել, Զունիմ, ասէ, ինչ, զի մեղադիր ծերութեանն լինիցիմ։ Գեղեցիկ պատասխանի եւ արժանի առն իմաստնոյ։

Վասնզի անմիտք զանձանց չարիս եւ զիւրեանց յանցանս ի ծերութիւն անդր կրթեն, զոր չառնէր, զորմէ այժմիկ յիշատակեցի, Էննիոս։

ՈՐՊԷՍ ԶՈՒԺԳՆԱԳՈՅՆ ԵՐԻՎԱՐ ՈՐ ԲԱԶՈՒՄ ԱՆԳԱՄ ՅԱՍՊԱՐԻԶԻՆ ԳԼԽԱԼ,
ՅԱՂԹԻՑԷ ԼՄՐՇԱԿԱՆ ՄՐՑՈՒԹԵԱՆՑՆ, ԱՅՆՊԷՍ ԱՅԺՄ Ի ԾԵՐՈՒԹԻՒՆ ՀԱՍԵԱԼ ՀԱՆԳՉԻ.

Զօր եւ յաղթօղ երիվարի ծերութեան զիւր ծերութիւնն համեմատէ, զոր եւ կարէք իսկ քաջ յիշատակել։ Վասնզի յիննեւտասներորդում ամի յետ նորա մահուն, Տ. Փղամինինոս եւ Մ. Ակիղիոս բդեշխք կացին. իսկ նա ի Կեպիոնի բդեշխութեանն եւ ի Փիղիպեայ յերկրորդումն վախճանեցաւ. մինչդեռ ես Կ եւ Օ ամաց մեծաձայն բարբառով եւ սաստկութեամբ ըստ Վոկոնեան օրինացն՝ զիրաւունսն վճարէի։ Նա եւթանասնամենի, քանզի եւթանասուն ամ եկեաց Էննիոս, այնպէս տարաւ երկուց՝ որ սաստիկ բեռինքն կարծին, աղքատութեան եւ ծերութեան, զի նոքիմբք ուրախ լինել կարծեցուցանէր։

Բայց քանզի յորժամ միտ եդեալ հայիցիմ, չորս բալուրս գտանեմ, յոր սակս եղուկ կարծիցի ծերութիւն. նախ զի ի գործոց խափանիցէ. երկրորդ անդամ զի զմարմին տկարագոյն գործիցէ. երրորդ՝ զի գրեթէ յամենայն ցանկութեանց զրկիցէ. չորրորդ՝ զի չիցէ հեռի ի մահուանէ։ Թէ հաճոյ թուեսցի դիտեսցուք տեսցուք եթէ

զենատոյ՝ որ թողեալ ի բաց զքաղաքն, փախստական յա-
մուրն անկանէր, որ պարծէլին եւ ասէր այսպէս, թէ Յիմ
ձեռն, Կ. Փաբի, առեր զՏարենտացւոց քաղաքս: Այո՛,
ասէ ծիծաղեալ, զի եթէ քո չէր կորուսեալ, չառնոյր իսկ
երբէք: Եւ ոչ այնուագոյն ինչ ի զէնսն, քան ի պա-
տիւսն գտանէր, որ յորժամ երկրորդ անգամ բդեշխն
կայր, ի վճարել Սպ. Կարուիղեայ ընկերի իւրոյ ի կենաց,
Կ. Փղամինիոսի ռամկապետի հակառակ եկաց, որչափ
ձեռնհասն եղեւ, որ զգեղն Պիկենդէս եւ զԳաղղիկոս-
առն առն հակառակ իշխանութեան ծերակուտին բաժա-
նէր: Եւ յորժամ իղձն եկաց, իշխեաց ասել, թէ բար-
ւոք ըղձութիւնք՝ իցեն այնք ամենայնի որ վասն փրկու-
թեան քաղաքին գործին, իսկ որ ինչ հակառակ քաղա-
քին՝ լինիցի, հակառակ ըղձութեանցն են:

Բազում ինչ զարմանալիս գիտեմ զառնն այնորիկ.
բայց չիք ինչ սքանչելագոյն քան զայն թէ զիարդ նա մահու
Մարկոսի որդւոյ իւրոյ համբերէր, առնն փառաւորի եւ եղե-
լոյ բդեշխի: Այս առ ձեռս են գովութիւնն, զոր թէ ըն-
թեռնուցումք, զո՞ր ոք ի փիլիսոփայից չարհամարհիցեմք:
Եւ ոչ արտաքոյ միայն, եւ յաչս իւրոց քաղաքացեացն
մեծարոյ էր նա, այլ ի ներքս եւս եւ առտնին ազնուա-
գոյն երեւէր: Որ բան, զի՞նչ հրամանք, ո՞րչափ գիտու-
թիւն կանխութեան, որպիսի՞ տեղեկութիւն իրաւանց
ըղձութեանցն, եւ բազում եւս դպրութիւնք իբրեւ
տան հռովմայեցւոյ: Զամենայն յուշի ունէր, ոչ միայն
զընտանի պատերազմունսն, այլ եւ զարտաքինս: Յորոյ
բանսն այնպէս ախորժելով վայելէի յայնժամ, որպէս թէ
յառաջագոյն իմանայցեմ զայն որ ի գլուխ ել, թէ յետ
նորա վախճանին չգուցէ ոք, ուստի ուսանիցիմ:

Ե

Եւ արդ հի՞մ կայս ամենայն զՄաքսիմոսէ յաճախի-
ցեմ. քանզի տեսանէք իսկ թէ չէ արժան ասել, եթէ
ողորմ եւ եղուկ է այնպիսի ծերութիւն: Սակայն չէ
մարթ թէ ամենեքին Սկիպիոնք իցեն կամ Մաքսիմոսք.
զի զքաղաքաց զմանել վկանդել, զի զհետեւակ կռիւսն
եւ զնաւամարտիկ ճակատսն, զի զպատերազմունսն զոր

մղեցին, եւ զճառել յիշեցեն: Գոյ եւ հանդստեամբ եւ սրբութեամբ եւ իմաստութեամբ անցելոց տիոց հասակաց խաղաղ եւ հանդարտ ծերութիւն, որպիսի ինչ Պղատոնին էր, որ ութսուն եւ մի ամաց գիրս եդ եւ մեռաւ: Որպիսի ինչ եւ Իսոկրատեայն որ զմատեանն՝ զոր պանաթենայիկոս կոչեն, յիննսներորդ չորրորդ ամաց հասակին ասեն թէ գրեաց, եւ յետ այնորիկ եկեաց հնգամեայ ժամանակ. որոյ վարդապետ Գեւոնտինոս Գորգի զհարեւր եւ զեւթն ամս ի գլուխ հան, եւ ոչ ի փութոյ անտի իւրմէ եւ ի գործոյ երբեք դադարեաց: Իբրեւ հարցանէր նա յումեքէ թէ ընդէր կամ վասն էր իրիք կամիցի այնչափ երկայնակեաց լինել, Զունիմ, ասէ, ինչ, զի մեղադիր ծերութեանն լինիցիմ: Գեղեցիկ պատասխանի եւ արժանի առն իմաստնոյ:

Վասնզի անմիտք զանձանց չարիս եւ զիւրեանց յանցանս ի ծերութիւն անդր կրթեն, զոր չառնէր, զումէ այժմիկ յիշատակեցի, Էննիոս:

ՈՐՊԷՍ ԶՈՒԺԳՆԱԳՈՅՆ ԵՐԻՒԱՐ ՈՐ ԲԱԶՈՒՄ ԱՆԳԱՄ ՅԱՍՊԱՐԻԶԻՆ ԳԼԵԱԼ,

ՅԱՂԹԻՑԷ ԸՄԲՇԱԿԱՆ ՄՐՑՈՒԹԵԱՆՑՆ, ԱՅՆՊԷՍ ԱՅԺՄ Ի ԾԵՐՈՒԹԻՒՆ ՀԱՍԵԱԼ ՀԱՆԳՉԻ.

Հզօր եւ յաղթօղ երիւարի ծերութեան զիւր ծերութիւնն համեմատէ, զոր եւ կարէք իսկ քաջ յիշատակել: Վասնզի յիննեւտասներորդում ամի յետ նորա մահուն, Տ. Փղամինինոս եւ Մ. Ակիղիոս բդեշխք կացին. իսկ նա ի Կեպիոնի բդեշխութեանն եւ ի Փիղիպեայ յերկրորդումն վախճանեցաւ. մինչդեռ ես Կ եւ Ե ամաց մեծաձայն բարբառով եւ սաստկութեամբ ըստ վոկոնեան օրինացն զիրաւունսն վճարէի: Իւ եւթանասնամենի, քանզի եւթանասուն ամ եկեաց Էննիոս, այնպէս տարաւ երկուց՝ որ սաստիկ բեռինքն կարծին, աղքատութեան եւ ծերութեան, զի նոքիմբք ուրախ լինել կարծեցուցանէր:

Բայց քանզի յորժամ միտ եդեալ հայիցիմ, չորս բանուրս գտանեմ, յոր սակս եղուկ կարծիցի ծերութիւն. նախ զի ի գործոց խափանիցէ. երկրորդ անգամ զի զմարմին տկարագոյն գործիցէ. երրորդ՝ զի զրեթէ յամենայն ցանկութեանց զրկիցէ. չորրորդ՝ զի չիցէ հեռի ի մահուանէ: Թէ համոյ թուեսցի դիտեսցուք տեսցուք եթէ

զընտանոյս՝ որ թողեալ ի բաց զքաղաքն, փախստական յա-
մուլն անկանէր, որ պարծէրն եւ ասէր այսպէս, թէ Յիմ
ձեռն, Կ. Փաբի, առեր զՏարենտացւոց քաղաքս: Այո՛,
ասէ ծիծաղեալ, զի եթէ քո չէր կորուսեալ, չառնոյր իսկ
երբէք: Նա ոչ ազնուագոյն ինչ ի զէնսն, քան ի պա-
տիւսն գտանէր, որ յորժամ երկրորդ անգամ բդեշխն
կայր, ի վճարել Սպ. Կարուիղեայ ընկերի իւրոյ ի կենաց,
Կ. Փղամինիոսի ռամկապետի հակառակ եկաց, որչափ
ձեռնհասն եղեւ, որ զգեղն Պիկենոսեա եւ զԳաղղիկոս
առն առն հակառակ իշխանութեան ծերակուտին բաժա-
նէր: Նա յորժամ իղձն եկաց, իշխեաց ասել, թէ բար-
ւոք ըղձութիւնք՞ իցեն այնք ամենայնի որ վասն փրկու-
թեան քաղաքին գործին, իսկ որ ինչ հակառակ քաղա-
քին լինիցի, հակառակ ըղձութեանցն են:

Բազում ինչ զարմանալիս գիտեմ զառնն այնորիկ.
բայց չիք ինչ սքանչելագոյն քան զայն թէ զիարդ նա մահու
Մարկոսի որդւոյ իւրոյ համբերէր, առնն փառաւորի եւ եղե-
լոյ բդեշխի: Այս առ ձեռս եւ գովութիւնն, զոր թէ ըն-
թեռնուցումք, զո՞րք ի փիլիսոփայից չարհամարհիցեմք:
Նա ոչ արտաքոյ միայն, եւ յաչս իւրոց քաղաքացեացն
մեծարոյ էր նա, այլ ի ներքս եւս եւ առանձին ազնուա-
գոյն երեւէր: Ո՞ր բան, զի՞նչ հրամանք, որչափ գիտու-
թիւն կանխութեան, որպիսի՞ տեղեկութիւն իրաւանց
ըղձութեանցն, եւ բազում եւս դպրութիւնք իբրեւ
առն հռովմայեցւոյ: Զամենայն յուշի ունէր, ոչ միայն
զընտանի պատերազմունսն, այլ եւ զարտաքինս: Յորոյ
բանսն այնպէս ախորժելով վայելէի յայնժամ, որպէս թէ
յառաջագոյն իմանայցեմ զայն որ ի գլուխ ել, թէ յետ
նորա վախճանին չգուցէ ոք, ուստի ուսանիցիմ:

Ե

Նա արդ հի՞մ զայս ամենայն զՄաքսիմոսէ յաճախի-
ցեմ. քանզի տեսանէք իսկ թէ չէ արժան ասել, եթէ
ողորմ եւ եղուկ է այնպիսի ծերութիւն: Սակայն չէ
մարթ թէ ամենեքին Սկիպիոնք իցեն կամ Մաքսիմոսք.
զի զքաղաքաց զառնել վկանդել, զի զհետեւակ կռիւսն
եւ զնաւամարտիկ ճակատսն, զի զպատերազմունսն զոր

մղեցին, եւ զձաղել յիշեցեն։ Գոյ եւ հանգստեամբ եւ սրբութեամբ եւ իմաստութեամբ անցելոյ տիոց հասակաց խաղաղ եւ հանդարտ ծերութիւն, որպիսի ինչ Պղատոնին էր, որ ութսուն եւ մի ամաց գիրս եդ եւ մեռաւ։ Որպիսի ինչ եւ Իսոկրատեայն որ զմատեանն՝ զոր պանաթենայիկոս կոչեն, յիննաներորդ չորրորդ ամաց հասակին ասեն թէ գրեաց, եւ յետ այնորիկ եկեաց հնգամեայ ժամանակ. որոյ վարդապետ Գեւոնտինոս Գորգի զհարեւր եւ զեւթն ամն ի գլուխ հան, եւ ոչ ի փութոյ անտի իւրմէ եւ ի գործոյ երբեք դադարեաց։ Իբրեւ հարցանէր նա յումեքէ թէ ընդէր կամ վասն էր իւիք կամիցի այնչափ երկայնակեաց լինել, Չունիմ, ասէ, ինչ, զի մեղադիր ծերութեանն լինիցիմ։ Գեղեցիկ պատասխանի եւ արժանի առն իմաստնոյ։

Զանզի անմիտք զանձանց չարիս եւ զյւրեանց յանցանս ի ծերութիւն անդր կրթեն, զոր չառնէր, զումէ այժմիկ յիշատակեցի, Էննիոս։

ՈՐՊԷՍ ԶՈՒԺԳՆԱԳՐՈՑՆ ԵՐԻՒԱՐ ՈՐ ԲԱԶՈՒՄ ԱՆԳԱՄ ՑԱՍՊԱՐԻԶԻՆ ԳԼԽԱԼ,

ՑԱՂԹԻՑԷ ԸՄԲՇԱԿԱՆ ՄՐՑՈՒԹԵԱՆՑՆ, ԱՅՆՊԷՍ ԱՅԺՄ Ի ԾԵՐՈՒԹԻՒՆ ՀԱՍԵԱԼ ՀԱՆԳՉԻ.

Զօր եւ յաղթօղ երիւարի ծերութեան զիւր ծերութիւնն համեմատէ, զոր եւ կարէք իսկ քաջ յիշատակել։ Զանզի յիննեւտասներորդում ամի յետ նորա մահուն, Տ. Փղամինինոս եւ Մ. Ակիղիոս բդեշխք կացին. իսկ նա ի Կեպիոնի բդեշխութեանն եւ ի Փիղիպեայ յերկրորդումն վախճանեցաւ. մինչդեռ ես Կ եւ Ե ամաց մեծաձայն բարբառով եւ սաստկութեամբ ըստ վոկոնեան օրինացն՝ զիրաւունսն վճարէի։ Այլ եւթանասնամենի, քանզի եւթանասուն ամ եկեաց Էննիոս, այնպէս տարաւ երկուց՝ որ սաստիկ բեռինքն կարծին, աղքատութեան եւ ծերութեան, զի նոքիմբք ուրախ լինել կարծեցուցանէր։

Բայց քանզի յորժամ միտ եդեալ հայիցիմ, չորս բարուրս գտանեմ, յոր սակս եղուկ կարծիցի ծերութիւն. նախ զի ի գործոց խափանիցէ. երկրորդ անդամ զի զմարմին տկարագոյն գործիցէ. երրորդ՝ զի զրեթէ յամենայն ցանկութեանց զրկիցէ. չորրորդ՝ զի չիցէ հեռի ի մահուանէ։ Թէ հաճոյ թուեսցի դիտեսցուք տեսցուք եթէ

Մ. Կ. ԿԻԿԵՐՈՆԵԱՑ

ԿԱՏՈՆ ԵՐԷՑ

Մ. Տ. ԿԻԿԵՐՈՆԵԱՅ

ԿԱՏՈ՛Ն ԵՐԷՑ

ԿԱՄ ԹԷ

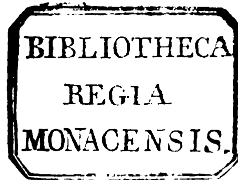
ՎԱՍ՛Ն ԾԵՐՈՒԹԵԱ՛Ն

Ի ՎԻԷ՛ՆՆԱ

Ի ՎԱՆՍ Պ. ՍՈՒՐԲ ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԻ

1848

ԱՌ

ՄԵԾԱՐԳՈՅ ԵՒ ՄԵԾԱԳԱՑԻՒ

ՏԷՐ ԱՐԻՍՏԱԿԷՍ

ՎԱՐԴԱՊԵՏ

ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԿԵՍԱՐՈՒ

ԱՌԱՋՆՈՐԴ

ՀԱՄՕՐԷՆ ՄԽԻԹԱՐԵԱՆՑ

ՎԻԷՆՆԱՅԻՈՑ

ՅԱՒՈՒՐ ՏՕՆԻ ԱՆՈՒԱՆ

ՈՐ Ի ԱԺ ՀՐՈՑԻՑ ԱՄՍԵԱՆ

ՔԵԶ ԲԱՐԲԱՌԻ ՑՈՒՂՂԻ, ՄԵԾԱՐԵԱԼ ԾԵՐՈՒՆԻ։

ՔԵԶ Ի ՏԻԲԵՐԱԿԱՆ ԱՓԱՆՑ ՀԻՒԳԱՑՍ ԶԱՅԴ ՄԱՏԵԱՆ ՅՂԵՄ։

Ո ԻՑԷ ՈՐ ԺԳՐՀԵԱԼ ԲՈՒՌՆ ՀԱՐԿԱՆԻՑԷ ՄԵՂՈՒԱՑ ԶԳԱՅՄԱՆ

ՃԱՐՏԱՐՈՒԹԵԱՆ ՈՒՍՈՒՑԱՆԵԼ ԶԾԱՂԿԱՀԱՄ ՄԵՂԵՐՆ ԳՈՐԾԵԼՈՅ։

ԳԻՏԵՄ ԵՒ ԵՍ. ԱՅԼ ՈՉ ԵԹԷ ԻԲՐԵՒ ԱՌԱԿ ԻՆՉ ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ

ՅՂԵՑԻ, ԱՅԼ ՔՈՅ ԿԵՆԱՑ ՀԱՅԵԼԻ, ԶԻ ՆՇՄԱՐԵԱԼ ԾԱՆԻՑԵՍ

ԱՆԱՐԱՏ ՔԵԶԷՆ ՔՈՅԻՆ ԱՉԱՒՔ ԶՔՈ ԱՆՁՆ, ՀԱՅՐ։

Մ. Տ. ԿԻԿԵՐՈՆԵԱՆՑ

ԿԱՏՈՆ ԵՐԷՑ

ԿԱՄ ԹԷ

ՎԱՍՆ ԾԵՐՈՒԹԵԱՆ

ԱՌ

Տ. ՊՈՄՊՈՆԻՈՍ ԱՏՏԻԿՈՍ

Ա

ՈՎ ՏԻՏՈՍ, ԵԹԷ ԵՂԻՑ ԻՆՁ ԵՍ ՕԳՆԱԿԱՆ ԵՒ ԶՀՈԳՍ ՔՈ ՓԱՐԱՏԵ-
ՑԻՑ Ի ԲԱՑ,
ՈՐ ՏԱԳՆԱՊԵՆՆ ԶՔԵԶ ԱՅԺՄԻԿ, ԵՒ ԿԱՆ Ի ՄԻՏՍ ՔՈ ՀԱՍՏԱՏԵԱԼ,
ԶԻ՞ՆՉ ՎԱՐՁՍ ՏԱՑԵՍ ԻՆՁ.

Քանզի զայն բանս արժան է ինձ զքէն ճառել, Ատտիկէ, զոր զՓղամինինեայ ճառիցէ

ԱՅՐՆ ԱՅՆ, ՈՐ ՈՉ ՄԵԾ ԻՆՉ ԱՐԴԵԱՄԲՔՆ Է, ԱՅԼ ԼԻ ՀԱՒԱՏՈՎՔՆ

թէպէտ եւ ճարտար գիտեմ թէ ոչ իբրեւ զՓղամինինոս

ԱՅՆՊԷՍ ՀՈԳԱՍ ԴՈՒ ԵՒ ՏԱՌԱՊԻՍ, ՏԻՏՈՍ, ԶՑԱՅԳ ԵՒ ԶՑԵՐԵԿ.

Քանզի ծանեայ զզգաստութիւն մտաց քոց եւ զուղղութիւն, եւ ի միտ առի, թէ դու ոչ միայն զանուն յորջորջանացն ի քաղաքէ անտի Աթենացւոց բարձեալ բերեր, այլ եւ զմարդասիրութիւնդ եւ զիմաստութիւնդ. սակայն ինձ թուի թէ որովք իրօք երբեմն ես, նոյնքիմբք եւ դու անհնարին ծանրացեալ յուզեցիս, որոց մխիթարութիւնն եւս մեծ է եւ յայլ ինչ ժամանակ ի դէպ է յապաղել: Իսկ ինձ այժմիկ հաճոյ թուեցաւ գրել ինձ առ քեզ զծերութենէ:

Զի ի բեռանց անտի եկելոյ հասելոյ ծերութեանն եւ կամ մօտելոյ, որք եւ ինձ եւ քեզ հասարակաց են, կամիմ եւ զքեզ եւ զիս իսկ թեթեւացուցա-

նել ։ Թէպէտ եւ գիտիցեմ ճշմարտիւ թէ այնմ չափով եւ իմաստութեամբ, որպէս եւ ամենայնի իսկ եւ բնաւի, տանիս եւ տանելոց ես ։ Այլ իբրեւ զծերութենէ կամիմ գրել ինչ, դու երեւեցար ինձ արժանի այնմ պարգեւի, զոր եւ երկոքին առ հասարակ արկանիցեմք ի կիր ։ Ինձ այնպէս հեշտական այսց գրոց մատենագրութիւնն թուեցաւ, զի ոչ միայն զամենայն հոգ ծանրատաղտուկ ծերութեանն ի բաց պարզեաց, այլ եւ դիւրին եւս եւ հեշտական զծերութիւն յարդարեաց ։ Ապա ուրեմն չէ մարթ արժանապէս փիլիսոփայութեանն գովել, որում թէ հաւանեալ անսայցէ ոք, զամենայն ժամանակս տիրոցն կարիցէ առանց նեղութեան անցուցանել ։

Բայց զայլոց իրաց բազում ինչ ճառեցաք եւ ճառեսցուք բազում անգամ ։ Զայս մատեան զծերութենէ առ քեզ յղեցաք ։ Եւ զճառսն ամենայն ոչ Տիթոնեայ մատուցաք, որպէս Արիստոն քիացի, զի մի սակաւ ինչ ճոխութիւն իցէ յառասպելին . այլ Մ. Կատոնի ծերոյ, զի մեծ եւս իմն ճոխութիւն բանն ունիցի ։ Առ որում զԼելիոս եւ զՍկիպիոն զարմացօղս արարաք, զի դիւրին իմն ծերութեանն տանէր, եւ զնա նոցա պատասխանի տուեալ ։ Ոչ թէ տեղեկագոյնս երեւիցի վիճել, քան զոր ինքն յիւր գիրսն սովոր էր վիճել, յունական դպրութեանն գրեսջիր, զի յայտ է թէ ի ծերութեանն զայնու գայր փութով յօժարութեամբ ։ Այլ զի՞նչ պէտք բազում բանից իցեն, զի եւ Կատոնի իսկ բանն յայտ առնիցէ զմեր զամենայն վասն ծերութեան միտս ։

Բ

ՍԿԻՊԻՈՆ. Սովոր իսկ եմ բազում անգամ Կ. Գ. Լելիոսիւ հանդերձ զարմանալ ընդ քո առաւել եւ կատարեալ իմաստութիւնդ յայլ եւս ամենայն իրս, Մարկէ Կատոն, մանաւանդ առաւել զի իմանամս, թէ չէ ինչ քեզ ծանր ծերութիւն, որ ծերոց բազմաց այնպէս ատելի է, զի քան զԵտնայ եւս ծանրագոյն բեռն ասեն թէ բառնամք ։

ԿԱՏՈՆ. Ինձ թուի, թէ ոչ ընդ կարի ինչ դժուարին իրս զարմացեալ էք դուք, Սկիպիոն եւ Լելի ։ Զի որոց չիք ինչ յանձինս պատսպարութիւն առ բարւոք եւ

երանելի կեանս, նոքա ամենայն հասակք ծանր են, իսկ որ զբնաւ բարութիւնս յանձանց ուներցեն, նոքա չէ մարթ թէ չար ինչ թուիցի՝ զոր բնութեանն հարկ ի վերայ ածիցէ: Յորոց սակի նախ ծերութիւնն է, որում ամենեքեան ցանկան թէ հասանիցեն, եւ իբրեւ հասանենն, մեղադիր իմն լինին. այսչափ ինչ խարխուլ եւ կամակոր միտք են անմտութեանն: Վաղագոյն, ասեն, քան զոր կարծէաքն եհաս՞: Նախ ո՞ նեղեաց պնդեաց զնոսա մոլորական կարծիս ի մտի դնել: Իսկ արդ զիա՞րդ. միթէ ծերութիւն վաղ քան զերիտասարդութի՞ւն եհաս եւ քան զմանկութիւն երիտասարդութի՞ւն: Երկրորդ անգամ. զիա՞րդ իցէ եթէ թեթեւագոյն իցէ նոցա ծերութիւն թէ ութհարիւրամենից լինիցին, եւ ոչ ութսնամենից: Քանզի անցեալ զառանցեալ հասակն թէպէտ եւ երկայն եւս իցէ, յորժամ սահիցի եւ անցանիցէ, ոչ իւիք մխիթարութեամբ կարիցէ զանմիտ ծերութիւնն սփոփել:

Վասն որոյ եթէ ընդ իմաստութիւն իմ սովոր իցէք զարմանալ, որ երանի թէ արժանի ըստ ձերոց կարծեացն եւ ըստ մերում անուանն էր. այսու իմաստունք եմք, զի զբնութեան զճարտար առաջնորդին, իբրեւ զդից՝ զհետ երթամք, եւ նմա կամք ի հնազանդութեան: Յաւ չէ ինչ նման ճշմարտութեան, թէ յորժամ այլ բաժինք հասակացն բարւոք կարգեալ են եւ նկարեալ իցեն, հուսկ վերջին գործն՝ իբրեւ յանպիտան պոետէ անփոյթ լեալ իցէ: Բայց սակայն հարկ է զի իցէ վերջին ինչ, որպէս ի ծառոցն մրգս եւ յարմտիս երկրի, հասուն կանխութեամբն իբրեւ զմտիտ եւ զմաղահասուկս, զոր պարտ է իմաստնոյ հանդարտութեամբ տանել: Քանզի զի՞նչ այլ ինչ իցէ, ըստ սկայից օրինակի ի մարտ պատերազմի ընդ դիւսն բախել՞, թէ ոչ ընդ բնութեանն ոգորել:

ԼԵԼԻՈՍ. Բայց արդ լաւ եւ բարւոք է մեզ, Կատոն, զի եւ զՍկիպիոնեայ խոստացայց, քանզի ակն ունիմք եւ կամիմք իսկ ընդ ծերանալ, եթէ կանխաւ ուսանիցեմք ի քէն զկարգսն՝ որովք ծանրացեալ տիոցն համբերել կարիցեմք:

ԿԱՏՈՆ. Արարից, Լելի, մանաւանդ եթէ ձեզ երկոցունցդ, որպէս ասեսդ, հաճոյ լինելոց իցէ:

ՍԿԻՊԻՈՆ. Կամիմք քաջ, թէ ոչ ծանր ինչ եւ տաղտուկ իցէ, Կատոն, զի իբրեւ ճանապարհ ինչ երկայն ի

գլուխ հաներ, ընդ որ եւ մեզ հասանէ գնալ, զայն՝ յոր դուն հասեր, տեսանել, թէ որպիսի ինչ իցէ։

Գ.

ԿԱՏՈՆ. Արարից, որչափ ձեռնհաս իցեմ, Լէլի։ Զանզի բազում անգամ ի մէջ զուգակականաց իմոց տրտունջ եղեալ, եւ ես անդէն մօտ էի, զի ըստ հին առածելին հաւասարք առ հաւասարս դիւրաւ գումարին, զի Կ. Սաղինատոր, եւ Սկիպիոն Աղբինոս, որք երբեմն բդեշխքըն լեալ էին, եւ գրեթէ մեր զուգակակք էին, սովոր էին աշխարել, թէ ի հեշտականութենէ անկանիցին, եւ առանց այնր չհամարիցին զկեանսն կեանս, եւ թէ արհամարհիցին ի նոցանէ՝ յորոց մեծարէինն։ Ինձ այսպէս թուի՝ թէ սոքա ոչ այնմ մեղ դնիցեն, որում բիծն պարտ իցէ դնել։ Զի եթէ ի ծերութենէ ինչ այն դիպէր, նոյն անցք եւ ընդ իս անցանէին, եւ ընդ այլ եւս ծերս ամենեսին, յորոց զբազմաց ի նոցանէ զծերութիւն առանց տրտնջելոյ գիտեմ, որք զքակել ցանկութեանն կապանաց ոչ ծանր ինչ համարեցան, եւ ոչ յիւրեանց սեպհականաց անար խոտեցան։ Այլ ամենայն այդպիսի տրտնջմանց մեղադրութիւն ի բարսն է, եւ ոչ ի տիսն։ Զանզի ցածուն ծերքն, եւ ոչ չարաբարոյք եւ տմարդիկք՝ անտաղտուկ ծերութեան կեանս կեան։ Իսկ թախանձութիւն յամենայն հասակի ծանր եւ տաղտկալի է։

ԼԷԼԻՈՍ. Է իսկ այնպէս որպէս ասես, Կատոն. բայց թերեւս ասիցէ ոք, քեզ վասն մեծութեանդ եւ ընչից յաճախութեան եւ պատուոյ ժուժալի ծերութիւնն թուիցի. այլ այն չէ մարթ, թէ ամենեցուն դէպ լինիցի։

ԿԱՏՈՆ. Է իսկ ինչ այդ, Լէլի, այլ ոչ եթէ ամենայն ինչ աստէն ի սմին կայցէ, որպէս զԹեմիստոկղեայ վէպն, թէ Սերիփիոսի ումեմն ի վիճելն ետ պատասխանի, յորժամ նայն ասէր, թէ ոչ քո ինչ, այլ աշխարհին փառօք պայծառացեալ ես։ Ոչ ես, ասէ, թէ Սերիփիոս էի, անուանարկ լինէի, բայց եւ ոչ դու թէ աթենացի էիր, փառաւոր երբեք էիր։ Զոր նոյնգունակ եւ զծերութենէ մարթ է ասել։ Զի եւ ոչ ի կարօտութեան յետին տնանկութեան մարթի ծերութեան թեթեւանալ,

եւ ոչ իմաստնոյն իսկ. եւ ոչ անմտին յանհնարին առատութեանն ցածնուլ:

Գեղեցիկ զէն եւ զարդ են ծերութեանն, Սկիպիոն եւ Գ եղէ, հանգամանք արուեստից եւ վարժք առաքինութեանց, որ յամենայն հասակի եւ ի բնաւ տիս ի հանդիսի անցեալ, յորժամ շատ կեցցես, զքանչելի վայելչութիւն եւ տոհմականս բերիցեն, ոչ միայն զի չդադարիցեն երբեք եւ ի վերջին ժամանակի հասակացն. թէպէտ եւ այն մեծ իմն է, այլ զի եւ իրազէտ գիտութիւն կենաց բարեաց եւ բազմաց բարեաց գործոց յիշատակք քաղցր եւ հեշտականք են:

Գ.

Ես մինչդեռ երիտասարդն իսկ էի, զՔ. Մաքսիմոս ծեր, զայն որ զՏարենտացւոց քաղաքն առ, իբրեւ զհասակակից այնպէս սիրէի: Քանզի էր յառնն յայնմիկ ցածութիւն խառն ընդ հեզութեան, եւ ոչ ծերութեանն փոխեալ էր զբարսն: Թէպէտ եւ յորժամ սկսայն կալ նմա ի սպասու, չէր այնպէս ծեր, բայց սակայն յառաջադէմ էր հասակաւ: Զի յետ միոյ տարւոյ ժամանակի իմոյ ծննդեանն զառաջինն բդեշխ եկաց, եւ նովաւ հանդերձ յորժամ չորրորդ անգամ բդեշխն կացեալ էր, չոքայ ի Կապուա, եւ զօրական մանուկ էի, եւ յետ ամաց հնգից ի Տարենտացւոց քաղաքն, յետ չորից ամաց կացի կապարճակիր. զայն իշխանութիւն ունէի ի ժամանակի զի Տուդիտանոս եւ Կեթեգոս բդեշխք կային, մինչ դեռ նա ծերացեալ յոյժ կինկեան օրինացն որ վասն պարգեւաց եւ պատարագաց էին, հաւանեցուցանէր անսալ: Նա եւ զպատերազմունսն հարկանէր իբրեւ զերիտասարդ ի ծերութեան, եւ զՀաննիբաղ, որ իբրեւ զմանուկ պարծէր, իւրով համբերութեամբ ցածուցանէր. զորմէ պայծառագոյնս ընտանին մեր Էննիոս:

ՄԻ ՈՔ Է ՈՐ ՅԱՊԱՂԵԼՈՎՆ ԴԱՐՁՈՅՑ ՄԵԶ ԱՅՍՐԷՆ ԶՏԷՐՈՒԹԻՒՆ·
ՔԱՆԶԻ ՈՉ ԶՀԱՄԲԱՒՍ ՆԱԽԱՄԵԾԱՐ ՔԱՆ ԶՓՐԿՈՒԹԻՒՆ ՀԱՄԱՐԷՐ·
ԱՌԴ ԱՌԱՒԵԼԱԳՈՅՆ ՊԱՅԾԱՌԱՆԱՅ ՄԵԾԱՇՈՒՔ ՓԱՌԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ ԱՌՆՆ·

Իսկ զՏարենտացւոց քաղաքն որո՞վ արթնութեամբ, որո՞վ խորհրդեամբ առ. յորժամ ինձ լու ի լու, ցՍա-

ընտանոյ՝ որ թողեալ ի բաց զքաղաքն, փախստական յա-
մուրն անկանէր, որ պարծէրն եւ ասէր այսպէս, թէ Յեմ
ձեռն, Կ. Փաբի, առեր զՏարենտացւոց քաղաքս։ Այո՛,
ասէ ծիծաղեալ, զի եթէ քո չէր կորուսեալ, չառնոյր իսկ
երբէք։ Նա ոչ ազնուագոյն ինչ ի զէնսն, քան ի պա-
տուսն գտանէր, որ յորժամ երկրորդ անգամ բդեշխն
կայր, ի վճարել Սպ. Կարուիղեայ ընկերի իւրոյ ի կենաց,
Կ. Փղամինիոսի ռամկապետի հակառակ եկաց, որչափ
ձեռնհասն եղեւ, որ զգեղն Պիկենդէս եւ զԳաղղիկոս-
առն առն հակառակ իշխանութեան ծերակուտին բաժա-
նէր։ Նա յորժամ իղձն եկաց, իշխեաց ասել, թէ բար-
ւոք ըղձութիւնք՝ իցեն այնք ամենայնի որ վասն փրկու-
թեան քաղաքին գործին, իսկ որ ինչ հակառակ քաղա-
քին լինիցի, հակառակ ըղձութեանցն են։

Բազում ինչ զարմանալիս գիտեմ զառնն այնորիկ.
բայց չիք ինչ սքանչելագոյն քան զայն թէ զիարդ նա մահու
Մարկոսի որդւոյ իւրոյ համբերէր, առնն փառաւորի եւ եղե-
լոյ բդեշխի։ Այս առ ձեռս եւ գովութիւնն, զոր թէ ըն-
թեռնուցուք, զո՞ ոք ի փիլիսոփայից չարհամարհիցեմք։
Նա ոչ արտաքոյ միայն, եւ յաչս իւրոց քաղաքացեացն
մեծարոյ էր նա, այլ ի ներքս եւս եւ առանձին ազնուա-
գոյն երեւէր։ Որ բան, զի՞նչ հրամանք, ո՞րչափ գիտու-
թիւն կանխութեան, որպիսի՞ տեղեկութիւն իրաւանց
ըղձութեանցն, եւ բազում եւս դպրութիւնք իբրեւ
առն հռովմայեցւոյ։ Զամենայն յուշի ունէր, ոչ միայն
զընտանի պատերազմունսն, այլ եւ զարտաքինս։ Յորոյ
բանսն այնպէս ախորժելով վայելէի յայնժամ, որպէս թէ
յառաջագոյն իմանայցեմ զայն որ ի գլուխ ել, թէ յետ
նորա վախճանին չգուցէ ոք, ուստի ուսանիցիմ։

Ե

Նա արդ հի՞մ վասն ամենայն զՄաքսիմոսէ յաճախի-
ցեմ. քանզի տեսանէք իսկ թէ չէ արժան ասել, եթէ
ողորմ եւ եղուկ է այնպիսի ծերութիւն։ Սակայն չէ
մարթ թէ ամենեքին Սկիպիոնք իցեն կամ Մաքսիմոսք.
զի զքաղաքաց զառնել զկանգնել, զի զհետեւակ կռիւսն
եւ զնաւամարտիկ ճակատսն, զի զպատերազմունսն զոր

մղեցին, եւ զձաղել յիշեցին: Գոյ եւ հանդարտեամբ եւ սրբութեամբ եւ իմաստութեամբ անցելոց տիոց հասակաց խաղաղ եւ հանդարտ ծերութիւն, որպիսի ինչ Պղատոնին էր, որ ութսուն եւ մի ամաց գիրս եդ եւ մեռաւ: Որպիսի ինչ եւ Իսոկրատեայն որ զմատեանն՝ զոր պանաթենայիկոս կոչեն, յիննսներորդ չորրորդ ամաց հասակին ասեն թէ գրեաց, եւ յետ այնորիկ եկեաց հնգամեայ ժամանակ. որոյ վարդապետ Լեւոնտինոս Գորգի զհարեւր եւ զեւթն ամս ի գլուխ հան, եւ ոչ ի փութոյ անտի իւրմէ եւ ի գործոյ երբեք դադարեաց: Իբրեւ հարցանէր նա յումեքէ թէ ընդէ՞ր կամ վասն է՞ր իւրք կամիցի այնչափ երկայնակեաց լինել, Ձունիմ, ասէ, ինչ, զի մեղադիր ծերութեանն լինիցիմ: Գեղեցիկ պատասխանի եւ արժանի առն իմաստնոյ:

Քանզի անմիտք զանձանց չարիս եւ զյուրեանց յանցանս ի ծերութիւն անդր կրթեն, զոր չառնէր, զորմէ այժմիկ յիշատակեցի, Էննիոս:

ՈՐՊԷՍ ՁՈՒԺԳՆԱԳՈՅՆ ԵՐԻՒԱՐ ՈՐ ԲԱԶՈՒՄ ԱՆԳԱՄ ՅԱՍՊԱՐԻԶԻՆ ԳԼԽԱՒ·

ՅԱՂԹԻՑԷ ԸՄԲՇԱԿԱՆ ՄՐՑՈՒԹԵԱՆՑՆ, ԱՅՆՊԷՍ ԱՅԺՄ Ի ԾԵՐՈՒԹԻՒՆ ՀԱՍԵԱԼ ՀԱՆԳՉԻ·

Զօր եւ յաղթօղ երիւարի ծերութեան զիւր ծերութիւնն համեմատէ, զոր եւ կարէք իսկ քաջ յիշատակել: Զանզի յիննեւտասներորդում ամի յետ նորա մահուն, Տ. Փղամինինոս եւ Մ. Ակիղիոս բդեշխք կացին. իսկ նա ի Կեպիոնի բդեշխութեանն եւ ի Փիղիպեայ յերկրորդումն վախճանեցաւ. մինչդեռ ես Կ եւ Ե ամաց մեծաձայն բարբառով եւ սաստկութեամբ ըստ վոկոնեան օրինացն՝ զիրաւունսն վճարէի: Իւ եւթանասնամենի, քանզի եւթանասուն ամ եկեաց Էննիոս, այնպէս տարաւ երկուց՝ որ սաստիկ բեռինքն կարծին, աղքատութեան եւ ծերութեան, զի նոքիմբք ուրախ լինել կարծեցուցանէր:

Բայց քանզի յորժամ միտ եդեալ հայիցիմ, չորս բալուրս գտանեմ, յոր սակս եղուկ կարծիցի ծերութիւն. նախ զի ի գործոց խափանիցէ. երկրորդ անդամ զի զմարմին տկարագոյն գործիցէ. երրորդ՝ զի գրեթէ յամենայն ցանկութեանց զրկիցէ. չորրորդ՝ զի չիցէ հեռի ի մահուանէ: Թէ հաճոյ թուեսցի դիտեսցուք տեսցուք եթէ

որչափ եւ քանի արդարք եւ իրաւացիք արդեւք մի մի իւրաքանչիւր ի պատճառաց անտի իցեն։

Ի գործոց, ասեն, դադարեցուցանէ· յորո՞ց գործոց· յայնցանէ՞ ինչ արդեւք, որ ի մանկութեանն եւ ի զօրութեան գործիցին։ Եւ արդ չգո՞ն ինչ իրք ծերոց, ոյք թէպէտ եւ տկար մարմնովք ոչ, սակայն մտօք մատակարարեսցին։ Արդ Կ. Մաքսիմոս ինչ ո՞չ գործէր· ո՞չ եւ Պ. Պաւղոս հայր քո, Սկիպիոն, աներ որդւոյ իմոյ առնն քաջի· եւ այլ եւս ծերքն, Փաբրիկիոս եւ Կուրիոս եւ Կորունկանիոս, մինչդեռ խորհրդով եւ ճոխութեամբ՝ քաղաքին պաշտպանէին, գործ ինչ ո՞չ վճարէին։

ՅԱպպեայ Կղաւդեայ ծերութեանն վերայ եւ այն եւս յաւելոյր, զի կոյր էր· սակայն սա, յորժամ ծերակուտին միտք ի խաղաղութիւն հակէին եւ ի կռել դաշինս ընդ Պիւռեայ, ասաց զայն՝ զոր Էննիոս գրէ,

ՄԻՏՔ ՁԵՐ, ՈՐ ՅԱՌԱՋ ՔԱՆ ԶԱՅՍ ՍՈՎՈՐՆ ԷԻՆ
ՈՒՂՂՈՐԴ ԿԱԼ ՅԱԿԱՍՏԱՆԻ, ՅՈ՞Ր ԿՈՅՍ ԹԻՒՐԵԱԼ ԽՈՏՈՐԵՑԱՆ·

եւ այլ ինչ եւս սաստիկ, քանզի ծանօթ իսկ ձեզ երգն է· սակայն Ապպիոսի իսկ ճառք կան։ Այլ զայն նա եւթնեւտասան ամօք յետոյ քան զերկրորդ բդեշխութիւնն արար, մինչ ի մէջ երկուց բդեշխութեանց տասն ամք ի միջի անցեալ էին, եւ համարակար եւս յառաջ քան զառաջին բդեշխութիւնն լեալ էր։ Ուստի յայտ առնի թէ առ Պիւռեայ կռուովն ծերացեալ էր հասակաւ. եւ այսպէս իսկ ի հարց ընկալաք։

Արդ չքերեն ինչ ի մէջ, որ չառնուն յանձն թէ ծերութիւն ընդ գործ ինչ գայցէ. եւ նոցա նման են, ոյք զնաւավարէ ի նաւարկելն ասիցեն, թէ ոչ մի ինչ գործ գործէ. մինչ այլք ընդ կայմսն ելանեն, այլք ընդ տախտակամած յատակսն ընթանան, կէսք զջուր մխոցաւ հանեն. իսկ նա զղամիսն ուղղիչ նաւին ի ձեռն առեալ ի խելսն նաւին նստի հանդարտիկ. չառնիցէ զայն զոր պատանիքն գործիցեն, այլ մեծամեծս յոյժ եւ ազնուագոյնս գործիցէ։ Ոչ զօրութեամբք կամ երագութեամբք կամ սասա-

կութեամբք մարմնոց մեծ ինչ իրք վճարիցին, այլ խորհրդով եւ իմաստութեամբ, յորոց ոչ միայն չէ սովոր վրիպել ծերութիւն, այլ եւ յաճախէ եւս նոքիմբք։

Ապա թէ ոչ՝ ես որ եւ ի զինուորութեան եւ ի հազարապետութեան, եւ ի հրեշտակութեան, եւ ի բդեշխութեան համակ ի պէսպէս պատերազմունս շրջեցայ, դուցէ թուիցիմ ձեզ, թէ այժմիկ պարապեալ իցեմ, որովհետեւ չհարկանեմ պատերազմունս։ Այլ ծերակուտին՝ որ ինչ իրք գործելոց իցեն եւ զիարդ, յառաջագոյն կարգեմ եւ յօրինեմ։ Կարքեդոնացւոց քաղաքին՝ որ հանապազ չարիս խորհի, յառաջագոյն պատերազմ յայտ առնեմ ի քաղաքէ անտի զանգիտել. եւ չդադարեցից մինչ չեւ իցեմ գիտացեալ թէ քանդեցաւ։

Երանի թէ քեզ Սկիպիոն զյաղթութիւնն պահեալ էր անմահ դիցն, զի զոր հաւուդ քո թողեալ իցէ. զայն դու ի գլուխ հանիցես. ի մահուանէ նորա այս երեսներորդ ամ է. այլ զյիշատակ առնն այնորիկ ամենայն ամք՝ որ զկնի գայցեն, առցեն փոխանակաւ։ Միով ամաւ յառաջ քան զիմ համարակարն լինել, մեռաւ, ինն ամօք յետոյ քան զիմ բդեշխութիւնս. յորժամ բդեշխն եկաց երկրորդ անգամ, մինչդեռ եան բդեշխս էի։

Արդ եթէ ցհարիւրորդ ամն կեցեալ էր, զղջանայր ինչ ընդ ծերութիւն իւր։ Քանզի ոչ արշաւանաւ եւ ոչ վազելով, եւ ոչ ի հեռաստանէ տիգօք եւ գեղարդեամբք, կամ ի մօտոյ սուսերօք վարէր, այլ խորհրդով, բանիւ եւ մտօք։ Թէ սոքա ի ծերսն չէին, ոչ զգլխաւոր խորհրդականութիւնն մեր աւագք ծերակոյտ կոչէին։

Առ ի Լակեդեմոնացւոց եւս, որ զմեծ իշխանութիւնն ունիցին, նոյնպէս ծերք կոչին, որպէս եւ են իսկ։ Եւ եթէ կամիցիք ընթեռնուլ կամ լսել զարտաքնոց, գտանիցէք զի քաղաքք մեծամեծք յերիտասարդաց կործանեցան եւ ի ծերոց հաստատեցան կանգնեցան կացին։

ԾՂԻ ԱՍԱ՝ ԶԻԱՐԴ ԶԱՅՆՉԱՓ ՔԱՂԱՔՆ ՁԵՐ ԱՅՆՊԷՍ ՎԱՂ ԿՈՐՈՒՍԷՔ։

Քանզի ցնա, որ այնպէս հարցանէր, որպէս ի Նեւիոսի պուետէի խաղսն կայ, այլովք հանդերձ եւ այս պատասխանի տուաւ.

ՅԱՌԱՋ ԳԱՅԻՆ ՏԱԽԵԳՈՒԹԻՒՆ ՃԱՐՏԱՐԱԽԱՒՍՔ ՆՈՐՔ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՔ ՏԽՄԱՐՔ

Վասնզի յանդգնութիւն ի ծաղկի փթթելոյ հասակի է. իմաստութիւն՝ ծերացելոց տիոց:

Ի:

Այլ ուշ յիշատակացն նուազէ: Առնում յանձն, թէ զայն չկրթիցես, կամ թէ ի բնէ հեղգադոյն իցես: Թեմիստոկղէս զամենեցուն քաղաքացեաց զանուանս գիտէր. արդ մի թէ համարիցի՞ք զնմանէ թէ յորժամ յառաջադէմն լինեալ իցէ հասակաւ, որ Արիստիդէսն իցէ՝ զնա Լուսիմաքոս կոչեալ ողջոյն տայցէ: Եւ ոչ միայն զնոսա՝ որ այժմ են ծանեայ, այլ զնոցին հարս եւս եւ զհաւս: Եւ ոչ ուրեք ասենն ի բանից կարգի, թէ զգերեզմանսն ընթերցեալ կասկածեմ, զի մի կորուսանիցեմ զյիշատակսն, քանզի եւ զնոսա ընթեռնլով յիշեմ զմեռեալսն: Եւ ոչ զծերոյ ումեքէ լուայ, զի մոռացաւ թէ յորում վայրի զգանձն թաղոյց: Զամենայն ինչ զոր հոգան, եւ զժամադիր ժամն եւ թէ ո՞յք նոցա, եւ որո՞ց ինքեանք պարտիցին, յիշեն:

Զի՞նչ իրաւագէտքն, զի՞նչ քրմապետքն, զի՞նչ իղձքն, զի՞նչ փիլիսոփայքն ծերունիք, քանի՞ բազում ինչ յիշեսցեն: Կան մնան ծերոց հանճարք, թէ միայն փոյթն եւ յօժարութիւն ի տեւ կայցէ: Եւ այն ոչ միայն յարս փառաւորս եւ պատուականս, այլ եւ ի շինականաց եւ ի հանդարտութեան կեանս: Սոփոկղէս ի պարարտ ծերութեան երգահան երեւեցաւ, եւ վասն նորին փութոյ, իբրեւ տան իրաց չփոյթս թուէր առնել, դատափետ ատենաքարշ յիւրոց որդւոց ի հրապարակ կոչեցաւ. եւ որպէս եւ ըստ մերոց բարուցն, որ բարուքն չլինին խնամակալ, սովոր են ի հայրենի արարոց անկանել, այնպէս զնա իբրեւ յաղճատեալ եւ ի մտաց անկեալ ի տանն իրաց մերժիցեն դատաւորքն: Ասի թէ յայնժամ ծերն զառասպելն՝ զոր ի ձեռին ունէր եւ ի ժամանակին գրեալ էր, զԱւդիպոս Կղոնացի, ընթերցաւ առաջի դատաւորացն, եւ եհարց թէ այն երգ յաղճատելոյ ինչ թուիցի: Իբրեւ զայն ընթերցաւ, ի վճռոյ դատաւորացն զերծաւ:

Արդ միթէ զսա՞, միթէ զՀոմերոս, միթէ զՀեսիոդոս, զՍիմոնիդէս, զՍտեսիքորոս, եւ զորոց յառաջա-

զոյնն ասացի զԻսոկրատէս, զԳորգիաս, զՃարտարապետս փիլիսոփայից, զՊիւթագորաս, զԴեմոկրիտէս, զՊղատոն, զՔսենոկրատէս, եւ յետ այնորիկ զԶենոն, զԿղեանթէս, կամ զայն զոր դուք իսկ ի Հռոմայեցւոց քաղաքի աստ տեսէք, զԴիոգենէս ստոյիկեան, ստիպեաց ինչ ծերութիւն ի բաց կալ ի փութոյ անտի իւրեանց. ո՞չ ապաքէն յամենեսին ի սոսա չանից կրթութիւն կշիռ հաւասար կենացն եղեւ:

Այն առ զաստուածեղէն զՋանոտ զայգոյնկ ի բաց թողուցումք. կարեմ պատմել ի սաբինեան անդոյ շինականս հռոմայեցիս զիմ դրացիս եւ առհմայինս, որք յարժամ հեռի իցեն, զրեթէ ոչ մեծ ինչ արդիւնք երբեք յանդի լինիցին, ոչ արկանել տունկս, ոչ առնուլ եւ համբարել զառհմականս արդեանցն: Թէպէտ եւ այս ի նոսա փոքր ինչ զարմանք են: Վասնզի ծեր ոք այնչափ չէք, որ չհամարիցի թէ մի ամ եւս կարիցէ կեալ: Բայց նոքա եւ յայնս եւս վաստակեն, զորս գիտեն թէ չեն ինչ բնաւ անձանց օգուտ:

ՑՆԿԷ ՄԱՏԱՂԱՑՈՒՆԿ ԾԱՌՍ, ՈՐ ՄԻՒՍՈՒՄ ԴԱՐՈՒՆ ԱՒԳՈՒՑ ԻՑԵՆ

որպէս ասաց մեր Ստատիոս ի Սինեփեբսն:

Այլ մշակն, թէպէտ եւ ծեր եւս իցէ, ցայն՝ որ հարցանիցէ, թէ ո՞ւմ տնկիցէ, պատասխանի տայցէ, թէ Դիցն անմահից. որոց ոչ միայն կամ եղեւ զի զդոսա ի նախնեաց առնուցում, այլ զի եւ յետնոց աւանդիցեմ:

Ը.

Այս աղնուագոյն քան զայն Կեկիլիոս զծերոյ՝ որ ի միւս եւս դար հայիցի, ճառէ, քան զայս բան զոր նորին իսկ Կեկիլեայ ասացեալ է:

ԾԵՐՈՒԹԻՒՆ, ԵԹԷ ՈՉ ԱՅԼ ԻՆՉ ՉԱՐԻՍ
ԲԵՐԻՑԵՍ ԸՆԴ ՔԵԶ, ՑՈՐԺԱՄ ԳԱՑԵՍ, ԱՅՆ ԻՍԿ ՇԱՏ Է,
ԶԻ ԵՐԿԱՅՆԱԿԵԱՑ ԼԻՆԵԼՈՎ, ԲԱԶՈՒՄ ԻՆՉ ԶՈՐ ՈՉ ԿԱՄԻ, ՏԵՍԱՆԷ.

Այլ թերեւս բազում ինչ զոր կամիցի. նա եւ յայն՝ զոր չախորժէ, բազում անգամ եւ մանկութիւն տեսանի: Այլ զայս եւս նոյն Կեկիլիոս մտակորոյս՝ ասէ.

Ի ԾԵՐՈՒԹԵԱՆ ԶԱՅՆ ԻՍԿ ՀԻՒԾՈՒԹԻՒՆ ՀԱՄԱՐԻՄ,
ԻՄԱՆԱԼ ԹԷ ՑԱՅՆՄ ՏԻՍ ԱՅԼՈՒՄ ԱՏԵԼԻ ԻՑԷ:

«Քաղցր եւ հեշտական մանաւանդ քան ատելի: Զի որպէս ընդ երիտասարդս բարեբարս ուրախ լինին ծերք իմաստունք, եւ թեթեւագոյն նոցին ծերութիւն լինի, որ ի մանկտւոյ մեծարին եւ սիրին. նոյնպէս երիտասարդք ընդ հրամանս ծերոցն խնդան, որովք ի փոյթ առաքինութեանցն յորդորեալ գան: Ոչ ինչ փոքր ինձ՝ ձեզ, եւ ձեզ՝ ինձ հեշտականս լինել կարծեմ: Այլ տեսանէք, զի ծերութիւն ոչ միայն լքեալ լուծեալ եւ դատարկ չէ, այլ եւ գործօն եւս, եւ ցանդ գործէ ինչ եւ ջանայ, այս ինքն այնպիսի, որպիսի ինչ իւրաքանչիւր ուրուք փոյթ յառաջին կեանսն եղեւ: Իսկ զի՞նչ, եթէ ուսանի եւս ինչ, որպէս զՍողոն տեսանեմք պարծեցեալ, որ զանձնէ ասէ, թէ տակաւ ծերանամ եւ հանապազ ուսանիմ ինչ. զոր եւ ես արարի, որ զձոյն դպրութիւն ի ծերութեան ուսայ: Եւ զայն այնպէս անյագ առի ի միտ, իբրեւ ծարաւ ինչ սաստիկ յագեցուցանել ցանկացեալ, որպէս զի եւ այնք եւս ծանօթ եւ գիտելի եղեն ինձ, յորոց այժմիկ օրինակս ի կիր արկանեմ, որպէս եւ տեսանէք: Զնոյն եւ զՍոկրատայ լուայ թէ արար, ուսեալ հանգամանս նուագածութեանն, կամէի իսկ եւ զայն, քանզի հինքն նուագածութիւն ուսանէին, բայց ի դպրութեան վաստակեցի:

Ժ.

Եւ ոչ ցանկամ ինչ այժմ ընդ ոյժ եւ ընդ զօրութիւն առն երիտասարդի, որպէս յերիտասարդութեանն՝ զցլու եւ զփղաց զօրութիւն չըղձանայի, քանզի այս մեւս եւս դարովութիւն էր ծերութեանն: Որ ինչ էն, նովիմբ արժան է վարել, եւ զինչ գործեսդ, ըստ կարին գործել: Քանզի՞ որ բարբառ քամահանաց կայցէ քան զՄիղոնի կրոտոնացւոյ, որ յորժամ ծերն իսկ էր եւ ընահատական արշաւելս յասպարէզի տեսանէր, ասի թէ հայեցաւ ընդ բազուկս իւր եւ զարտասուս հարեալ ասաց. Այլ դոքա քաջ քաջ մեռեալ են: Ոչ այնպէս դոքա, քան թէ դու իսկ, զառանցեալդ: Զի ոչ եթէ ի քէն երբեք ազնուացեալ ես, այլ ի կողից եւ ի բազկաց քոց: Ս. Եղիոս այնպիսի ինչ ոչ գործեաց, եւ ոչ Տի. Կորունկանիոս, եւ

ոչ այժմ Պ. Կրասոս, յորոց քաղաքացւոց օրէնք կարգէին, որոց իմաստութիւն յառաջադէմ մինչեւ ցյետին շունչն եղեւ։

Զանգիտեմ թէ դուցէ տկարանայցէ ծերութեամբ ճարտարախօսն։ Վասնզի գործ նորա ոչ մտաց միայն է, այլ ուժոյ եւս, եւ զօրութեան։ Բայց ոչ գիտեմ զիարդ կամ որով օրինակաւ այն ի բարբառ ալեւորացն ի ծերութեան պայծառանայ. զոր տակաւին չկորուսի, եւ տեսանէք զամս հասակի իմոյ. բայց սակայն վայելուչ է բան ծերոյն, հանդարտ եւ ցածուն։ Եւ բազում անգամ գեղեցիկ եւ մեղմական ճառք ծերոյ ճարտարախօսի, ինքնին իւր ունկնդրութիւն գործէ։ Եւ զոր դու քեզէն կատարել ոչ կարես, սակայն Սկիպիոնի մարթես հրաման տալ եւ Գ. Լեղեոսի։ Վասնզի զի՞նչ ինչ քան զծերութիւն քաղցրագոյն կայցէ, որ մանկութեան փութով բարգաւաճ լեալ իցէ։

Մի թէ զայն եւս զօրութիւն չթողուցո՞ւք ծերութեան, զի զերիտասարդսն ուսուցանիցէ եւ խրատիցէ, եւ առ ամենայն իսկ պաշտամանցն պատրաստ թեքեալ կազմիցէ. զի՞նչ քան զայն գործ պայծառագոյն կայցէ։ Իսկ ինձ Կն. եւ Պ. Սկիպիոնք, եւ հաւքն քո երկոքին, Ղ. Էմիղեոս, եւ Պ. Աֆրիկանոս գունդ գունդ մանկտւով ազնուականօք բախտաւորք երեւէին։ Եւ ոչ զոք ի ճարտարապետաց հանգամանաց արուեստից ճարտարութեան պարտ իցէ չերանելիս կարծել, թէպէտ եւ ծերացեալ եւս իցէ զօրութիւնն եւ նուազեալ։ Թէպէտ եւ այն զօրութեան նուազութիւն բազում անգամ յերիտասարդութեան չարեացն գործի եւ ոչ ծերութեան։ Վասնզի երիտասարդութիւն ցանկացող եւ անխառն մարմին տկարացեալ ծերութեանն աւանդէ։

Կիւրոս որպէս ի Քսենոփոնի գիրսն կայ, ճառիւքն, զոր ի մեռանելն արկ, թէպէտ եւ ծեր եւս յոյժ էր, յայտ առնէ, թէ չզգայր երբեք եթէ տկարագոյն ինչ իւր ծերութիւնն լեալ իցէ, քան որչափ երիտասարդութիւնն լեալ էր։ Եւ ես յիշեմ զՂ. Մետեղղոս, որ յորժամ քառամեայ ժամանակ յետ երկրորդի բդեշխութեանն մեծ քրմապետ կացեալ էր, քսան եւ երկու ամ եկաց ի գլուխ քրմութեանն, այնպէս հարուստ եւ հզօր

էր զօրութեամբ ի յետին ժամանակս հասակին, մինչեւ երիտասարդութեան իսկ ոչ ցանկալ։ Ոչ է ինչ ինձ հարկ զինէն ճառել, թէպէտ եւ այն իսկ առանձինն իմն է ծերոց, եւ ներում հասակին շնորհ։

Տեսանէք զիարդ ի Հոմերոսի դիւան, բազում անգամ Նեստոր, զիւր առաքինութիւնսն քարոզէ։ Քանզի յերրորդում տիս մարդկան կեայր, եւ չգոյր նմա կասկածել թէ մի յորժամ զճշմարիտսն զանձնէ պատմիցէ, ցոփ ինչ եւ շատախօս կարի թուիցի։ Քանզի որպէս Հոմերոս ասէ, ի նորա լեզուէն քան զմեղր եւս քաղցրագոյն բանն հոսէր. եւ ոչ կարօտանայր ինչ իւիք մարմնոյ զօրութեամբ առ այնպիսի քաղցրութիւնն. եւ սակայն զօրավարն Յունաց աշխարհին՝ չըղձանայ թէ տասն Այիակայ նմանս ունիցի, այլ թէ Նեստորի. զոր եթէ դէպք տային, համարի թէ վաղ կորնչէր Տրովացւոց քաղաքն։

Այլ այսքէն յիս դառնամ։ Ութսուն եւ չորից ամաց եմ. եւ կամէի արդարեւ թէ կարիցեմ նովիմբ, որով Կիւրոս պարծէր, պարծել. բայց սակայն զայն իշխեմ ասել, թէ չեմ այնպէս հզօր, որպէս յորժամ զօրականն էի ի պունիկական կռուի, կամ կապարճակիր ի նմին պատերազմի, կամ բդեշխ ի Սպանիա, կամ յետ քառամեայ ժամանակի, հազարապետս կացեալ ճակատ եառ առ Թերմոպիւղեօք, ի բդեշխութեան Մ. Ակիլեայ Գղաբրիոնի, բայց սակայն որպէս դուքդ տեսանէք, ոչ բնաւ ջլատեաց եւ ծնգեաց զիս ծերութիւն. ոչ ատեան խնդում զօրութեանս ցանկանայ, ոչ բեմն, ոչ բարեկամք, ոչ տնանիկք, ոչ հիւրք։ Քանզի չեմ երբեք հաւանեալ այնմ հին առասպելին յաճախելոյ, որ պատմէն. թէ ՑԱՐԱԺԱՄ Ի ԾԵՐՈՒԹԻՒՆ ՀԱՍԱՆԵՍ, ԹԷ ԲԱԶՈՒՄ ԺԱՄԱՆԱԿՍ ԿԱՄԻՑԻՍ ԾԵՐ ԼԻՆԵԼ։ Իսկ ես ախորժեմ առաւել սակաւ ինչ ժամանակ ծեր լինել, քան ծեր լինել, մինչ չեւ իցեմ։ Վասն այնորիկ չեգիտ ոք զիս տակաւին, որում առ պարապութեան չկարիցեմ երեւել։

Այլ թերեւս սակաւ քան զձեզ զօրութիւն ունիցիմ։ Նա եւ ոչ դուք զՏ. Պոնտիոսի հարիւրապետի զզօ-

րութիւնն ունիք. արդ ազնուագոյն ինչ ոք նա քան զձեզ իցէ: Չափ ինչ զօրութիւն միայն ոք ունիցի, եւ այնչափ, որչափ իւրաքանչիւր ոք ձեռնհաս իցէ, ջանասցէ, եւ չգրաւիցի նա մեծ իմն զօրութեան ցանկութեամբ: Ասի թէ յըմբշամարտ մրցութիւնս ի մարտիկսն եմուտ Միղոն*, զուարակ մի կենդանւոյն ի վերայ ուսոց բարձեալ: Արդ զայս մարմնոյ զօրութիւն արդեւք, եթէ զՊիւթագորայ զզօրութիւն հանճարոյ իմաստութեան կամիցիր թէ տայր ոք ցքեզ: Դորին բարութեամբ վարեսցիս, յորժամ գոյցէ. թէ չգուցէ, մի ցանկար: Ապա թէ ոչ պատանեակք մանկութեան, եւ որ սակաւիկ յառաջ մատուցեալ իցեն հասակաւ երիտասարդութեան պարտին տենչանալ: Օտարացեալ գնացք են ամից, եւ մի ճանապարհ բնութեան, եւ այն պարզ. եւ իւրաքանչիւր հասակաց անցնիւր ժամանակք տուեալ են. զի տկարութիւն մանկանոյ է, եւ գազանութիւն պատանեաց, եւ ցածուն միտք հաստատուն տիոց, եւ ծերութիւն պարարտ ինչ մի բնական ունիցի, որ յիւրում ժամանակին պարտ իցէ առնուլ: Կարծեմ թէ լուեալ իցէ քո, Սկիպիոն, զոր ինչ հիւրն քո նախնի Մասինիսսա այսօր իննսնամենի գործէ, յորժամ հետի ճանապարհ ուրեք գնասցէ, յերիւար բնաւ ոչ հեծանի. իսկ յորժամ անդրուարաւ երթասցէ, ոչ իջանէ. ոչ առ անձրեւի ինչ կամ առ ցրտոյն վտանգի զգլուխն ծածկէ. յոյժ իմն պնդութիւն է ի նմա. եւ այնպէս կատարէ զամենայն գործ թագաւորութեանն: Արդ կրթութիւն եւ եւ ժուժկալութիւն զօրութիւն ինչ յառաջին զօրութենէ եւ ի ծերութեանն կարէ պահել:

ԱԺ

Չե՞ք զօրութիւն ի ծերութեան: Ոչ պահանջեն զօրութիւն ի ծերութենէ: Արդ եւ օրինօք եւ հաստատութեամբք թափուր է հասակ մեր յայնպիսեաց վաստակոց զորս չէ մարթ առանց զօրութեան բառնալ: Վասն որոյ ոչ միայն զոր չկարեմք, այլ եւ ոչ որչափ ինչ կարեմքն, պահանջիմք:

Այլ գոն բազում ծերք այնպէս դողդոջունք, զի ոչ մի ինչ գործ կամ կենաց պատշաճս ամենեւին մարթեն

վճարել։ Այլ եւ այն չէ ինչ առանձինն ծերութեան այլ առ հասարակ հիւանդութեան։ Քանի՞ տկարագոյն էր ուստր Գորնելեայ Ափրիկանոսի, այն որ զքեզ յորդեգիրս առ, որպէս հիւանդոտ եւ ցաւած. եւ եթէ այնպէս ինչ չէր լեալ, եւ նա միւս եւս լոյս քաղաքիս լինէր։ Զի ի հայրենի մեծանձնութիւնն պարարտագոյն ուսմամբ վարդապետութեան յաւելեալ էր։ Իսկ արդ զի՞նչ զարմանք իցեն թէ ի ծերսն երբեմն հիւանդք իցեն, ուր եւ երիտասարդք իսկ յայնմանէ ապրել ոչ կարեն։ Պարտ եւ պատշաճ է հակառակ կալ ծերութեանն, Լելի եւ Սկիպիոն, եւ բազում փութով զնորա թերակատարութիւն լնուլ։ Պարտ է իբրեւ ընդ ախտի ցաւոց այնպէս ընդ ծերութեանն կռուել։

Պարտ է զպայման առողջութեանն ունել. չափ ինչ կրթութիւն ի կիր արկանել. այնչափ ինչ ուտել եւ ըմպել, զի արծարծեսցի զօրութիւնն, եւ մի նեղեսցի։ Իսկ ոչ մարմնոյ միայն պարտ իցէ դարման տանել. այլ եւ մտացն եւ ոգւոց յոյժ իսկ առաւել։ Զի եւ նոքա, թէ ոչ իբրեւ ի ճրագ ձէթ արկանիցես, շիջանին յափշին ծերութեամբ։ Իսկ մարմինք աշխատութեամբ եւ կրթութեամբ ծանրանան, իսկ ոգիքն վարժեալք թեթեւագոյնք լինին։ Քանզի զորոց Կեկիլիոս ասաց, թէ ծերս դուսանս անմիտս. զայնցանէ որ վաղվաղք առ հաւատալ իցեն յայտ առնէ, զյաղճատելոցն եւ զպագաշելոց. որք ոչ եթէ ծերութեան ինչ չարիք են, այլ ծուլացելոյ եւ յուլացելոյ եւ քնէածն ծերութեան։ Որպէս զեղծութիւն եւ անառակութիւն մանաւանդ երիտասարդաց է քան ծերոց, բայց սակայն ոչ ամենեցուն երիտասարդաց է այլ յոռեացն եւ անպիտանեաց, սոյնպէս եւ ծերոցն անմտութիւն, որ զառանցելն կոչեցի, ծերոց թեթեւաց է եւ ոչ ամենեցուն։

Ուստերս չորս հուժկուս, եւ հինգ դստերս ունէր. այնչափ տան եւ ծառայից հոգայր Ապպիոս ծերն եւ կոյրն։ Քանզի զմիտսն իբրեւ զաղեղն ձգեալ եւ պնդեալ ունէր, եւ ոչ թուլացեալ անկանէր ընդ ծերութեամբն։ Ոչ իշխանութիւն միայն յիւրսն ունէր, այլ եւ տէրութիւն. երկնչէին ծառայք, պատկառէին որդեակք, ամենքեան սիրէին, բոլորեքեան յակն առնոյին. յայնմ տան հաստա-

տան կայր Հայրենի սովորութիւնն եւ խրատ։ Քանզի այսպէս պատուական է ծերութիւն, եթէ ինքն անձամբ անձին պաշտպանիցէ, եթէ զիւր իրաւունս ունիցի, թէ ոչ ընդ ումուք ձեռամբ գրաւեալ իցէ, թէ մինչեւ ցյետին շունչն իւրոցն տիրեսցէ։ Զի որ օրինակ զերիտասարդ յորում մի ինչ ծերութեան գտանիցի, այսպէս եւ զծեր, յորում մի ինչ երիտասարդութեան իցէ, գովեմ. զոյր եթէ զհետ ոք գնասցէ, մարմնով մարթի ծեր լինել, մտօք ոչ երբէք։ Եւթներորդ դպրութիւն* սկզբանց գրոցն ի ձեռին իմում է. զամենայն զկանխութեան յիշատակարանս ի մի վայր գումարեմ. զերեւելի դատաստանացն՝ որոց պաշտպանեցի, այժմիկ զճառսն հաւատեալ յօրինեալ կարգեմ. զարդարութենէ եւ զկրաւանց ընձիցն եւ զքրմապետացն եւ զքաղաքի օրինաց մատենագրեմ. եւ յոյն դպրութեամբ եւս վարիմ. ըստ պիւթագորայցն սովորութեան՝ վասն զուշ յիշատակացն կրթելոյ, զոր ինչ իմ զտիւ խօսեցեալ եւ լուեալ եւ գործեալ իցէ, երեկուենն յիշատակեմ։ Այդքա են վարժք իմաստութեան, այդքա արշաւանք ամպարտակի մտաց. աստէն ի սոսին ընդ քիրտն մտեալ եւ վաստակեալ, կարի մարմնոյ զօրութեան ոչ ցանկամ։ Կամ առ բարեկամս. գնամ սակէպ ի ծերակոյտ անդր, եւ բերեալ գնեմ առաջի իւս իրս զորոց ընդ երկար խորհեալ ի մտի իցեմ եւ տեսանեմ զնոսա մտաց եւ ոչ թէ մարմնոյ զօրութեամբ։ Զոր եթէ կատարել ոչ կարիցեմ, սակայն խշտեակն իմ մխիթարէ զիս, զմտաւ ածեալ զայն՝ զոր առնել ոչ կարիցեմ. բայց առաջին կեանքն տան ինձ այնմ ձեռնհաս լինել։ Քանզի որ ցանգ յայսպիսի փոյթ եւ ի վաստակս կեցցէ. չիմանայ յորժամ ծերութիւն ի վերայ հասեալ տարաժամիցէ։ Այսպէս մեղմով յանդգայ ծերանալ հասակն, եւ ոչ յանկարծօրէն վազվաղակի խորտակի, այլ երկայն ժամանակաւ շիջանի։

ԺԲ

Գայ այսուհետեւ երրորդ զրպարտութիւն ծերութեան. զի ասեն թէ ի փափկութեանց եւ ի ցանկութեանց անկանիցի։ Ով մեծապայծառ պարգեւի տիոյն. քանզի արդարեւ զայդ հանէ ի մէնջ, որ չարաչար իմն յերի-

տապալդութեանն է։ Ասէք ի ձեռս, երիտասարդք տղաքինիք, զհին ճառս Աբրիւտեայ տարենտացւոյ առն մեծի եւ աւագի, որ տուաւն ի ձեռս իմ յորժամ երիտասարդն էի ի Տարենտացւոց քաղաքի ընդ Կ. Մաքսիմեայ։ Ոչ մի ինչ գլխաւոր ժանտագործ ցաւս, քան զմարմնոյ ցանկութիւն, ասէր, տուեալ յախտաբնակաց, եւ այնր ցանկութեան տենչանք խառն ի խուռն եւ արձակերասանակ դրդուին առ ստանալ։

Այս թէ անտի աշխարհի մատնութիւնք, անտի հասարակաց իրաց կործանմունք ծնանին, անտի գաղտագողի պատգամախօսից ի թշնամիս լինել, եւ ամենեւին չիք իսկ ինչ եղեռն եւ ոճիր, յոր չդրդիցեն տենչանք ցանկութեանն, եւ բնաւ իսկ յոռութիւնք ոչ այլ ուստեք հրապուրեալ դրդուին թէ ոչ ի ցանկութենէ։ Այս փոխանակ զի բնութեանն եւ կամ դից ուրուք ոչ ինչ ազնուագոյն քան զմիտս՝ մարդոյն տուեալ իցէ. այնմ աստուածեղէն պարգեւին չիք ինչ այնպէս թշնամի, որպէս զցանկութիւն։

Քանզի եւ ոչ յորժամ տենչանք տիրիցեն, գոյ տեղի ժուժկալութեան, եւ բնաւ իսկ ամենեւին ի ցանկութեանն թագաւորութեան չմարթի առաքինութեան կալ յականատանի։ Այս զի մարթիցի դմին առաւելագոյն ի մերայ հասանել, դուլ եւ պատուէր տայր նկատել մտօք զայր մի անհնարին ի մարմնոյ ցանկութիւն դրդուեալ, եւ չհամարէր թէ իցէ ինչ ումեք այն երկմտութեան, թէ ցորքան ժամանակս նա այնպէս շռայլեցի, ոչ մի ինչ մարթի ածել զմտաւ, ոչ իմիք բանիւ, եւ խորհրդով հասանել։ Ամին իրի իսկ չիք ինչ այնպէս խոտան եւ ժանդաբեր քան զցանկութիւն, զի թէ մեծ իմն եւ երկարագոյն ցանկութիւնն իցէ, զամենայն մտացն լուսաւորութիւն շիջուցանէ։ Զայս ամենայն Աբրիւտայ ընդ Կ. Պոնտեայ սամնիտացւոյ հօրն այնորիկ յորմէ Սպ. Պոստումիոս եւ Տ. Վետուրիոս ի Կաւդինեայ մարտին ի պարտութիւն մատնեցան, խօսեցեալ ասէ Նէարքոս տարենտացի մեր հիւր, որ կացեալ մնացեալ էր ի բարեկամութեան Հռոմայ ազգին, եւ ի ծերոց նոյնպէս լուեալ պատմէր, եւ թէ էր ի մէջ բանիցն այնոցիկ Պղատոն աթենացի, զոր գտանեմ իսկ ի Տարենտացւոց քա-

զայքն եկեալ ի Գ. Կամիղեայ եւ Ապպեայ Կղաւդեայ բդեշխութեանն։

Զիմ զայնցանէ յածախիցեմ ճառել՝ զի առնուցուք ի միտ, եթէ զցանկութիւն մտօք եւ իմաստութեամբ չկարիցեմք քամահել, պարտուպատշաճ է շնորհակալ ծերութեանն լինել, զի որ չէ արժան, զայն չառնէ հաճոյ։ Զանզի արգել լինի խորհրդոյ ցանկութիւն, իմաստութեան թշնամի է, եւ զմտաց զաչս խղէ, եւ ընդ առաքինութեան չունի ինչ հաղորդութիւն։ Յակամայ կամս զառն հզօրի զՏ. Փղամինեայ զեղբայրն զՂ. Փղամինինոս ի ծերակուտէն ի բաց ընկեցի եւթն ամօք յետոյ քան զբդեշխն կալ նորա. բայց հարկ համարեցայ զցանկութիւնն յայտ առնել։ Զանզի նա յորժամ բդեշխն էր ի Գաղիացւոց աշխարհին ի խրախութեանն ի ժանդագործաց աղաչեցաւ, զի տապարաւ տաշեսցէ զմի ոմն յայնցանէ, որ ի պարաւանդան կային գլխապարտքն։ Նոյն յորժամ Տիտոս նորին եղբայր համարակալն էր յառաջ իսկ քան զիս, անկաւ։ Իսկ ինձ եւ Փղակկեայ արդարեւ չթուեցաւ հաճոյ այնպիսի ժանտ եւ մոլորոյ ցանկութիւն, որ զթշնամանս տէրութեանն ընդ գործ շնութեանն խառնեաց։

ԳԺ.

Բազում անգամ լուայ ի ծերոց, որք զանձանց ասէին թէ ի մերում անդ մանկութեան ի ծերոց անտի լուաք, թէ սովոր էր Կ. Փաբրիկիոս զարմանալ, զի յորժամ առ արքայ Պիւռոս հրեշտակագնաց լեալ էր, լուաւ ի Կինեայ Թեսաղացւոյ թէ է ոմն ** յԱթենացւոց քաղաքի, որ զանձնէ խոստանայ թէ իմաստուն իցէ եւ ասիցէ թէ զամենայն ինչ զոր առնիցեմք, ի ցանկութիւն պարտ իցէ հանել։ Այլ որ ի նմանէն զայն լուան Մ. Կուրիոս, եւ Տի. Կորունկանիոս սովոր էին ըղձանալ, զի նոյն հաւանութեան թուիցի Սամնիտացւոցն եւ Պիւռեայ իսկ գլխովին. զի դիւրաւ այնուհետեւ ի պարտութիւն մատնիցին, յորժամ ի ցանկութիւնս զանձինս տայցեն։ Մ. Կուրիոս ընդ Պ. Դեկեայ կեայր, որ հնգամեայ ժամանակաւ յառաջ քան զնորա բդեշխութիւն զանձն փախանակ քաղաքին

նուիրեաց ի չորրորդում բդեշխութեանն։ Զնոյն ճանաչէր Փաբրիկիոս, գիտէր եւ Կորունկանիոս, որք յիւրեանց կենաց եւ ի գործոց այնր՝ զորմէ ասեմս, Պ. Դեկեայ, ի միտ առնուին թէ արդարեւ է ինչ ի բնութենէ գեղեցիկ եւ լուսաւոր որ իւրովի ինքնակամն խնդրիցի, զորոյ եւ լաւքն եւ առաքինիք մտադիւք զհետ երթայցեն, խոտեալ եւ արհամարհեալ զցանկութեամբն։

Արդ ընդէ՞ր համակ զցանկութենէ խօսիցիմք, որ ոչ միայն պարսաւութիւն ինչ չէ, այլ եւ գլխաւոր դրուատիք ծերութեան. զի ոչ ցանկութիւնս ինչ կարի փափաքէ ծերութիւնն։ Ի կոչունսն, ասեն, չվայելիցէ եւ ի բազմախորտիկ սեղանսն յորդորեալս եւ ի յաճախ գինըմպելիս։ Ապա ուրեմն եւ ի գինեզինութենէ եւ ի խակութենէ եւ ի քնահատան լինելոյ ազատ եւ ի վեր է։ Բայց թէ շնորհել եւս ինչ պարտ իցէ ցանկութեանն, քանզի նորա ողոքանաց չլինիմք դիւրաւ դիմադարձ, զի աստուածեղէն մտօք Պղատոն կեր չարեաց զցանկութիւնն անուանէ, քանզի նովին իմն ըմբռնին մարդիկ, որպէս խայծիւ ձկունք. թէպէտ եւ յանչափ կոչունս չվայելէ ծերութիւն, սակայն ի չափ ինչ խրախունս մարթի ուրախ լինել։ Զկ. Դուիղիոս, որ զառաջինն զՊիւնացիս նաւատորմիղ նաւուք պարտեաց ի մանկութեան բազում անգամ տեսանէի զի ծեր էր, եւ յընթրեաց դարձեալ գայր, ուրախ լինէր աղեաւ եւ փողարաւ, զոր ինքն իսկ առանձինն յանձն առ առանց ուրուք օրինակի. այնչափ ինչ համարձակութիւն շնորհէին փառքն։

Բայց հի՞մ ես զայլոց ասիցեմ. յիս իսկ այժմէն եկից։ Նախ միշտ հանապազ ընկերակիցս ունէի։ Իսկ ընկերակիցքն հաստատեցան կացին յորժամ ես կապարճակիր էի, յետ ընդունելութեան իդէական յաշտից մեծի Մօրն Ննահտայ։ Արդ ի բազմականի ընդ ընկերաց նստեալ ամենեւին չափով ուտէի, բայց էր եւ եռանդն իմն հասակին, որ իբրեւ յառաջ մատչիցի, ամենայն ինչ օրըստօրէ մեղմագոյն առնի։ Զի ոչ եթէ զայնց խրախութեանց ուրախութիւն, մարմնոյ ցանկութեամբք չափէի եւ ոչ դասուք բարեկամաց եւ նոցին բանիւք։ Վասնզի քաջ իսկ մեր ազգք զբազմականս կոչնոց բարեկամացն որ կենաց հաղորդութիւն է, կենա-

կցութիւն անուանեցին. եւս ազնուագոյն քան զՅոյնս որք զնոյն իսկ մերթ գինեխրախուս կոչեցին եւ մերթ ընթրիս. զի որ փոքրն իցէ ի նմա, զայն իմն յայտ թուին առնել:

Գ․Ժ․

Իսկ ես քանզի ընդ բանս ուրախ լինիմ, եւ ընդ դիպող խրախճանս եւս խնդամ. ոչ միայն ընդ զուգահասակաց, որ յոյժ սակաւք են, այլ եւ ընդ ձերում եւս հասակի եւ ընդ ձեզ իսկ. եւ շնորհս ունիմ ծերութեանն, որ աճեցոյց յիս զանյագութիւն բանից եւ կերակրոյ եւ զըմպելւոյ տենչանս եբարձ: Ապա եթէ եւ այլքս ուրախ առնիցեն, զի մի թուեցայց թէ ամենեւին ի մարտ պատերազմի ընդ ցանկութեանս գրգռեցայ, որում թերեւս գոյ ինչ չափ բնականաւոր, ես ոչ համարիմ թէ բնաւ այսց ցանկութեանց չզգայ ծերութիւն: Իսկ զիս եւ սանձարապետացն զահերիցութիւնն որ յաւագաց կարգեցան, ուրախ առնեն, եւ բանն որ ըստ աւագաց սովորութեանն ի գլխաւորէ առնու ի գինիսն մինչեւ ցվերջինն հասանիցէ. սակաւ եւ զեղուն բաժակք որպէս ի Քսենոփոնեայ Սիմպոսին՝ որ թարգմանի խրախութիւն, կայ. եւ զովութիւնն ամառայնի եւ կամ արեգակն եւ կամ ձմեռնական կրակ. Զայս ամենայն եւ ի Սաբինոն ամփոփ եմ առնել, եւ եմ զօր հանապազ ի խրախճանս դրացեաց լինել. եւ զժամ խրախութեանն յերկարեալ ձգեմք այլի այլի խօսիւք մինչեւ ցմեծ ժամ ցայգութեանն:

Այլ թերեւս ի ծերսն չէք տենչմանցն խտտիղքն: Առնում եւ ես յանձն. նա եւ ոչ այնպիսի իրաց ցանկութիւն գոյ ի նոսա: Չէ ինչ այն ծանր եւ դժուարին, որում ոչն ցանկաս, չունել: Քաջիկ ասաց Սոփոկլէս յորժամ ծերն էր եւ եհարց ոք զնա թէ վարիցի աստղական ցանկութեամբ. Ան անդր, ասէ, փարքասա, քաւ լիցի, զի մատաղեւք իսկ ի նմանէ իբրեւ յագարակաւոր տեառնէ եւ ի մոլեկոյ եւս մազապուր փախուցեայ: Թերեւս որ այնպիսեացն ցանկացեալ իցեն, ծանր ինչ չունելն թուիցի. իսկ որ յագք եւ լիք իցեն, քան զվայելելն՝ չունելն եւս հեշտական է: Թէպէտ եւ ոչ եթէ չունիցի, որ ցան-

կանայցէ իսկ ոչ։ Այս այսպէս առեալ թէ եւս ինձ հեշտականագոյն է քան զվայելելն՝ չցանկալ։

Ապաքէն վայելելս վայելեն ատոք մանկութեանն յայնպիսի ցանկութիւնս, այլ չնչինովք վայելեն, որպէս կանխագոյն ասացաք, յետ այնորիկ՝ զի եւ ծերութիւն, եթէ յաճախութեամբ չունիցի, սակայն ոչ եթէ ամենեւին իսկ եւ բնաւին չունիցի։ Զոր օրինակ եւ ընդ Տուրբիոն Ամբիւիոս** առաւելագոյն ուրախ լինիցի որ յառաջնում կարգանի անդ նստեալ հայիցի, ուրախ լինի եւ որ ի վերջնումն նստիցի. նոյնպէս եւ երիտասարդութիւն մօտ հայեցեալ ընդ ցանկութիւնս թերեւս ուրախ առաւել լինիցի. բայց եւ ծերութիւն խրախ առնի հայեցեալ ընդ նոսա բացուստ ի բաց, այնչափ որչափ շատ եւ բաւական իցէ։

Նա եւ այն փո՞քր իցէ, մնալն իբրեւ ի վարձուտենել զցանկութիւնն եւ զփառսն եւ զհակառակութիւնն եւ զթշնամութիւնս եւ զամենայն համօրէն ցանկութիւնս, համակ ընդ իւր լինել եւ ընդ իւր կեալ։ Իսկ եթէ ունիցի ինչ ծերութիւն իբրեւ ճարակ փութոյ եւ ուսման, չիք ինչ քան զպարապորդ ծերութիւն հեշտականագոյն։ Տեսանէաք զԱ. Գաղղոս որ ընտելագոյն էր հօրն քում, Ափրիկոն, զի զօդ մեռանէր ի ջանս անդ վաստակոցն չափելոյ զերկինս եւ զերկիր։ Քանիցս անդամ մինչ գիշերի ձեռն արկեալ գիր ինչ նկարէր եւ լոյս առաւօտին ի վերայ հասանէր. եւ քանիցս անգամ գիշեր՝ յորժամ փաղորդայն առնէր սկիզբն։ Քանիո՞ն այն ուրախ առնէր զնա, յորժամ զարեգական եւ զլուսնի նուազութիւն կանխագոյն պատմէր մեզ բազում ժամանակօք։

Զի՞նչ լինիցի եւ ի ջանս քաջատեսիկն մտաց թէպէտ եւ թեթեւագոյնք իցեն։ Որչափ ընդ իւր պունիկեան կռիւն ուրախ լինէր Նեւիոս. որչափ Պղաւտոս ընդ Տրուկուղենտոս եւ ընդ Փսեւդողոս**։ Տեսի եւ զԼիւիոս ծերունի այն որ վեց ամօք կանխագոյն քան զծնունդն իմ, ուսուցանէր առակս, յորժամ Կենտոնն եւ Տուդիտանոս բդեշխք էին, եւ մինչեւ ցիմ երիտասարդութիւնն եղեւ յառաջադէմ հասակաւ։ Զի՞նչ ասացից կամ զի՞նչ խօսեցայց եւ զՊ. Լիկինեայ Կրասեայ փութոյ եւ յօժարութենէ վասն քրմապետութեան եւ քաղաքացեաց իրաւանցն. կամ զՊ. Սկիպիոնեայ Ջա-

նից որ ընդ աւուրս ընդ այսոսիկ ընդ սակաւս եկաց՝ քրմապետ մեծ։ Այլ զծերս զամենեսին զորոց յիշատակեցիս, ընդ նոյն փոյթ վառեալս բորբոքեալս տեսանեմք։ Իսկ զԿեթեգոս, զոր յիրաւի Ուղեղ Սուադեայ կոչեցէ Էննիոս, քանիօն փութով եւ ի ծերութեանն ի ճարտարխօսութիւն կրթէր։ Իսկ արդ զինչ այն կոչնոց եւ խաղուց եւ վարձակացն վայելչութիւնք իցեն յորժամ այնպիսի վայելչութեանց դնիցին համեմատ։ Մանաւանդ զի այս ամենայն ջանք վասնորոյ են ուսման վարդապետութեան։ Որք յանձինս իմաստնոցն եւ բարւոք խրատելոցն զոյգ ընդ տիոցն աճեցեալ զարգանայցեն. զի եղանիցէ ի գլուխ սքանչելի բանն Սողոնի զոր զանձնէ ասաց, որպէս կանխագոյն խօսեցայ, թէ բազում ինչ հանապազօր ուսեալ այնպէս ծերանայցէ. եւ քան զայն չէ իսկ մարթ եւ հնար թէ իցէ ինչ յաճախագոյն ուրախութիւն։

ԺԵ

Գամ այսուհետեւ եւ ի մշակացն հեշտականութիւն, որով զուարճանամ ես յոյժ, որ եւ չխափանին ինչ ծերութեամբ, եւ թուի ինձ, թէ յիմաստնոցն կենանամօտ գան։ Քանզի ունին համար ընդ երկրի, որ ոչն երբեք ընդդէմ դառնայ տէրութեանն, եւ ոչ առանց տոկոսեաց երբեք հատուցանէ. այլ երբեմն սակաւ վաշխիւք եւ բազում անգամ մեծաւ տոկոսեօք։ Թէպէտ եւ զիս ոչ տոհմականք միայն, այլ եւ զօրութիւն եւ բնութիւն իսկ երկրին ուրախ առնէ, որ իբրեւ ի ծոց իւր ի կակղեալ եւ պատրաստեալ ակօսաձիգ զսերմանիսն ցանեալս ընդունիցի, նախ զսերմն ծածկեալ՝ բուռն հարեալ վակժոյժ լեալ պինդ ունի. յետ այնորիկ ջերմացեալ ի գոլոյ եւ ի պատելոյ եւ ի փարելոյ զնովաւ, ջովացեալ դալարացեալ զբոյսն ի դուրս արձակէ. որ արմատովքն խիղըս արկեալ զերկրէ, տակաւ աճէ, եւ կանգնի կայ ծնկակապ ուղղորդ ցօղն ծուն ր առ ծունր, իբրեւ ի չափ իմն հասեալ ընդ պատենիւքն մտանէ, յորոց իբրեւ արձակի, ապա յորդէ զարմտիս հասկին զցորենահատն կարգաւ կազմեալ յօրինեալ եւ ի մանր մանր ինչ հաւուցն խածատելոյ քստոցն պատնիշովքն ամրանայ։

Օ՜ն եւ զորթոց բոյսս եւ զտունկս եւ զաճմունս յիշեցեմ։ Չկարեմ յագել ուրախութեամբ, թէ միայն ծանիցէք զիմոյ ծերութեան հանգիստն եւ զխնդութիւն։ Քանզի թողում ի բաց զզօրութիւն իսկ ամենայնի, որ յերկրէ ծնանիցի. որ ի փոքրիկ թզոյն կորզոյ կամ ի թնոյ խաղողոյ կամ յայլոց եւս արմատոց եւ արմատոց մանր սերմանց այնչափ բունս եւ ոստս եւ բողբոջս ծնանի։ Մատուփողք եւ տունկք, ուռք եւ բարունակք, տաշտքն գլխովին եւ բազուկքն ընձողին եւ տունկք մանրատունկք. ո՞չ ապաքէն սոքա իցեն որ զո եւ պէտ ոք ուրախ առնիցեն զարմանալեօք։ Որթ քանզի ի բնէ իսկ խոնարհահակ է եւ եթէ ոչ կանգնի եւ հաստատի, ընդ գետին քարշի. զի զանձն կանգուն ունիցի, իւրովք գնդակօք իբրեւ ձեռամբք, զոր ինչ եւ գտանիցէ, բուռն հարեալ շաղեալ պատի, եւ եթէ բազմապատիկ թափ-առեալ մանի սողէ, երկաթով կոպէ եւ արգելու մշա-կաց ճարտարութիւնն, զի մի անտառացեալ ուռօք եւ բա-րունակօք, ընդ ամենայն կողմանս առաւել հատատեսցի։

Իսկ ի գալ գարնայնւոյն ժամանակի ի նոսա որ թողանն, յայտ գայ իբրեւ ի յօդս խաղալեաց ուռոցն այն, որ անուանեալ կոչի ակն, ուստի խաղող ելեալ երեւի. որ եւ խոնաւութեամբ սնանի հիւթով երկրին եւ ի տապոյ ջերման արեգական աճեցեալ զառաջինն թթու եւ փոթոթահամ ի ճաշակել է, ապա հասեալ քաղցրանայ, եւ հանդերձ տերեւապատ զգեցեալ եւ ոչ առանց չափ ինչ ջերման է, եւ ի սաստիկ տօթոյ արեգ-ականն ապրի։ Քան զոր իմ իմիք մարթիցի լինել ուրախարար ի վայելել եւ գեղեցիկ ի տեսանել. որոյ ոչ պիտանութիւնն միայն, որպէս կանխագոյն ասացի, այլ եւ դարմանն եւ բնութիւն իսկ ինքն ի գլխովին ուրախ առնէ զիս։ Սուլթիցն կարգն, գլխոցն լուծքն եւ հան-գոյցք եւ տարածանել որթոցն. եւ յուռոցն կիսոցն յա-տանել, զորմէ ասացին, եւ կիսոցն թողուլ։ Օ՜ն ինչ եւ զոռոգանելն եւ զարբուցանել, զի՞նչ զփոսիցն փորել եւ զմիւսանգամ նորոգել զանդոցն յառաջ բերիցեմ, որովք առաւել իմն բերրի երկիրն առնի։

Օ՜ն ինչ ասիցեմ վասն պիտանութեան զաղբն արկա-նելոյ։ Ասացի ի մատենին զոր զշինականութեան իրաց

գրեցի. զորմէ Քսենոփոն իմաստունն՝ եւ մի բան անգամ չառաց յորժամ զանդորոյն գաւառանաց գրեաց: Այլ Կիւրոս որ կանխագոյն բազում ժամանակաւ էր [*], որպէս ինձ թուի, զԼ. այսպէս ի մէջ բերէ թէ վասն զօրգւոյն անձուկն ցածուցանելոյ անդ եւ տղայական արօրագիր առնէր եւ աղբ արկանէր [*]: Եւ ոչ հնձովք միայն եւ մարգօք եւ այգեստանեօք եւ պարտիզանօք ուրախարար է շինականութիւն, այլ եւ բուրաստանօքն եւ մրգաբերօք, խաշանցն ճարակաւ, մեղուացն գնդակօք եւ ծաղկանցն ամենայնի գունակ գունակ կերպարանօք: Եւ ոչ անկելն եւեթ ուրախ առնիցէ, այլ եւ պատուաստելն. քան զորս չգտանիցէ ինչ մշակութիւնն եւս ճարտարութեան գործ:

ԺԸ.

Կարեմ բազում ինչ զբօսանս շինականութեան արդեանց մի ըստ միոջէ ասել. բայց սակայն եւ զայն իսկ զոր ասացի, կարծեմ թէ երկայնագոյն ձգեցի. այլ արգահատեցէք զի եւ փութով արդեանց շինականացն յառաջադէմ եղէ եւ ծերացայ, եւ ծերութիւն իսկ ի բնէ շատախօս է. զի մի ի կարծիս անկանիցիմ թէ յամենայն թերակատարութենէ ազատ առնիցեմ զծերութիւն:

Արդ Մ. Կուրիոս, որ զՍամնիտացիսն եւ զՍաբինացիս եւ զՊիւռոս հալածեաց, զվերջին ժամանակս տիոցն յայս կեանս ծախեաց, զորոյ յորժամ զշէնն տեսանիցեմ, զի չէ ինչ կարի բացարձակ յինէն, չկարեմ բաւականն զարմանալ ընդ ժուժկալութիւն առնն գլխովին եւ ընդ այնց ժամանակաց խրատն: Յորժամ Կուրեայ, մինչդեռ առ կրակարանի նստէր, մեծ կշիռ ոսկւոյ Սամնիտացիքն մատուցին, խոտեցան ի նմանէ: Զի ոչ եթէ զոսկին ունել, ասէ, երեւելի համարիմ, այլ այնոցիկ որ զոսկին ունիցին, իշխել:

Իսկ արդ մարթիցէ՞ այնպիսում ոգւոյ չառնել հեշտական զծերութիւնն: Բայց ի մշակսն եկից, զի մի յանձնէ մեկնեցայց: Նա եւ ծերակոյտն այս ինքն որ ծերքն էին, յարտորայսն էին: Քանզի Լ. Կոյինկտեայ Կինկինատեայ, յորժամ արօրադիրն առնէր, զդոյց

համանէր թէ նա դիկտատոր եղեւ. որոյ հրամանաւ սպարապետ հեծելոցն Կ. Սերուիղիոս Ահաղա զՍպ. Մեղիոս, որ զթագաւորութիւնն ըղձանայր, ի բուռն առեալ սատակեաց: Ի շինէ անտի ի ծերակոյտ անդր կոչէին եւ Կուրիոս եւ այլ եւս ծերք, ուստի որ կոչէինն զնոսա վիատորս անուանեալ կոչեն, որ են ճանապարհորդք: Այլ արդ միթէ եղո՞ւկ ինչ նոցա ծերութիւնն էր, որ զանդաստանաց դարմանովք գային: Իսկ ըստ իմոց մտաց չգիտեմ թէ մարթիցի արդեւք եւս իմն երանելի կեանս գտանել. եւ ոչ միայն ըստ պատշաճի պիտոյիցն, զի բնաւին իսկ մարդկան ազգի կեցուցիչք են անդաստանացն դարմանք, այլ եւ ուրախութեամբ, զորմէ ասացի իսկ եւ զմայլութեամբ եւ ամենայն իրաց յաճախութեամբ, որ միանգամ ի դէպ առ կերակուր մարդկան եւ ի սպաս եւս դիցն իցեն, որպէս զի խօսիցիմք հաշտութիւն խաղաղութեան ընդ ցանկութեանն, քանզի եւ սոցա ոմանք ըղձանան: Զի ցանք իսկ եւ միշտ գեղուն շտեմարանք եւ մառանք գինւոյ եւ ձիթոյ, եւ համբարանոցք են ազնիւ եւ ժրագլուխ տեառն եւ ամենայն իսկ շէնն առատացեալ են, եւ ունին շատ խոզ, ուլն եւ ալոջ, գառն եւ որոջ եւ մարի եւ կաթն եւ պանիր եւ մեղր: Այլ զդրախտն ինքեանք իսկ մշակքն մեւս եւս խոզենի աղծեալ ապխտեալ անուանեն: Այլ եւս իմն գեղեցիկս կազմութեամբ զայս ամենայն յարդարեն հաւորսացն եւ որսորդացն զբօսանք:

Զի՞նչ զջրամարգաց դալարութենէ կամ զծառոցն կարգաց կամ զայգեստանաց կամ զձիթաստանեացն կերպարանաց ասիցեմ: Համառօտս հատից, կարճառօտս կտրեցից: Քան զանդ որ քաջ դարմանեալ իցէ չմարթի այլում իմիք պարարտագոյն առ ի պէտս լինել եւ կերպարանօք զարդարուն, յորոյ ի վայելչութիւն ոչ միայն չարգելու ծերութիւն, այլ եւ հրաւիրէ եւս եւ հրապուրէ: Քանզի ո՞ւր ուրեք ազնուագոյն մարթի այնմ հապակի կամ յարեւու կամ առ կրակի ջեռնուլ, կամ թէ միմեանց փոխանակաւ հովանեօք եւ ջրովք հովանալ, զի եւ այն կենաց պատճառք լինիցի: Արդ ունիցին ոմանք զզէնս, ոմանք զերիվարս, կէսք զտէգսն եւ զգեղարդունս եւ զաղեղնակապարճս եւ կէսք զցուպն,

ոմանք զգունդն, այլք զլուղան եւ զարշաւանս, իսկ մեզ ծերոցս ի բազում խաղուց անտի զկիցս թողուցուն եւ զատապեղուլունս, սակայն եւ զայն թէ այնպէս կամք իցեն. քանզի եւ առանց այնր իսկ մարթի ծերութեանն երանելի լինել:

ԺԷ

Առ բազում իրս պիտանի են Քսենոփոնտայ մատեանքն: Զորս ընթերցարուք աղաչեմ փութով յօժարութեամբ, որպէս եւ առնէք իսկ: Քանի յաճախագոյն յարգեալ գովեցի ի նմանէ մշակութիւն ի գիրսն, որ վասն տոհմային իրաց խնամակալութեան է, որ Իկոնոմիկոսն կոչի: Եւ զի առնուցուք ի միտ թէ ոչ մի ինչ նմա արքունական, քան զփոյթ դարման տանելոյ անդոցն թուեցի, Սոկրատէս յայնմ մատենի ընդ Կրիտոբուղայ ճառ արկեալ խօսի, թէ Կիւրոս կրսեր արքայ Պարսից, որ ընտիր էր իմաստութեամբ եւ փառօք իշխանութեան, յորժամ եկն առ նա Լիւսանդրոս ղակեդեմոնացի առաքինի այր ի Սարդիացւոց քաղաքին եւ մատուցեալ տայր նմա պատարագս ի նիզակակցաց անտի. բազում իմն ընտանութիւն եւ մարդասիրութիւն առ Լիւսանդրոս արար, եւ անդաստան եւս ցանգով փակեալ եւ խնամով տնկեալ եցոյց: Իսկ իբրեւ զԼիւսանդրոս զարմանք կալան եւ ընդ բարձրաբերձ բարձրութիւն ծառոցն կարգեալ տողեալ հինգ հինգ, եւ ընդ հողն պեղեալ եւ որբեալ, եւ ընդ հոտոցն անուշութիւն, որ ի ծաղկանցն բուրէր. ասէ թէ ոչ ընդ հաւատարիմն միայն կամ զարմացեալ, այլ եւ ընդ տեղեկութիւն այնր, յորմէ չափեալ եւ նկատեալ են ծառքն. եւ ետ նմա Կիւրոս պատասխանի թէ զայդ ամենայն ես չափեցի. իմ են կարգքն, իմ նկարագիրն, եւ շատք եւս ի ծառոց այտի իմով իսկ ձեռամբ տնկեցան: Յայնժամ Լիւսանդրի նայեցեալ ընդ նորա ծիրանին եւ ընդ պաղպաջուն լուսաւորութիւնն եւ ընդ պարսիկ զարդն ոսկեհուռ ականակապ, ասէ. Ուղիղ զքեզ երանելի պատմեն Կիւրէ, զի ընդ առաքինութեան քում եւ բախտ խառն է:

Արդ ի նմին բախտի համարձակութիւն է եւ ծերոց վայելել եւ ոչ հասակն ինչ արգել լինիցի առ չունելոյ փոյթ յանձին զերաց իւրաց եւ մանաւանդ զանդոյ դարման տանելոյ մինչեւ ցյետին ժամանակ ծերութեանն ։ ՕՐ. Վաղերեայ Կորուեայ լսեմք ցհարիւրորդ ամն զկեանսն ձգեալ, որ զամենայն ժամանակս յանդաստանսն կայր եւ նոցին դարման տանէր. եւ ընդ առաջին եւ ընդ վեցերորդ բդեշխութիւնն քառասուն եւ վեց ամք ի միջի անցեալ էին ։ Որչափ ինչ ժամանակս տիոց առ սկիզըն ծերութեանն համարեցան մեր աւագքն, նոյնչափ ժամանակ էր պատուոյն նորա ։ Եւ վերջին հասակն նորա այնու եւս երանելի քան զմիջինն է, զի եւս աւելի ճոխութիւն ունէր եւ խոնջութիւն սակաւ ։ Իսկ կատարած ծերութեան ճոխութիւնն է ։ Որչափ ճոխութիւն ի Ղ. Կեկիղեոս Մետեղղոսն էր, քանի ինչ իշխանութիւն յԱտիղեոս Կաղատինոս, յոր եւ բան գովութեանն է. թէ ԲԱԶՈՒՄ ԱԶԳՔ ԸՆԴ ՄԻՄԵԱՆՍ ՄԻԱԲԱՆԵՑԻՆ, ԹԷ ԱՌԱՋԻՆ ԵՒ ԳԼԽԱՒՈՐ Է Ի ԺՈՂՈՎՐԴԵԱՆ ԱՅՐՆ ։

Ծանօթ է ողջոյն իսկ երգն, որ ի շիրմին դրոշմեալ կայ ։ Արդ ուրեմն յիրաւի ցածուն էր, զորոյ զգովութենէ ամենեցուն միաբան համբաւ էր ։ Որպիսի՞ ոք այր զՊ. Կրասսոս որ յառաջն մեծ քրմապետ էր, տեսաք, որպիսի՞ ոք յետ այնորիկ զՄ. Լեպիդոս որ զնոյն քրմութիւն յանձն առ, նշմարեցաք ։ Զի՞նչ զՊաւղղայ եւ զԱփրիկանեայ** յիշեցեմ, կամ թէ որպէս կանխագոյն իսկ ասացի զՄաքսիմեայ, յորոց ոչ միայն ի կամս մտացն, այլ եւ յակնարկելն ճոխութիւն երեւէր ։ Ունի ծերութիւն, մանաւանդ որ պատուականն իցէ, այնչափ ինչ ճոխութիւն, զի այն նախամեծար իցէ քան զամենայն բերկրութիւն մանկութեան ։

ԸԺ

Բայց յուշ լիցի ձեզ թէ ամենեւին ի բնաւ իսկ ճառիս զայն ծերութիւն յարգեմ, որ մանկութեանն հիմամբք հաստատեալ կայցէ. ուստի այն առնի, զոր ասացի իսկ, որում եւ ամենեքին համօրէն միաբան գտանին, թէ եղուկ՝ այն ծերութիւն է, որ բանիւք

անձինն պաշտպանիցէ։ Ոչ ալեք, ոչ խորշք յանկարծակի վաղվաղակի զիշխանութիւնն մարթեն ի բաց հանել, այլ առաջին հասակն, որ պարկեշտութեամբ անցեալ իցէ, զվերջին տոհմականս արդեանց իշխանութեանն առնու։

Բայց եւ այնք իսկ մեծարանաց են, որ թեթեւագոյնք կարծիցին, եւ հասարակաց իմն՝ ողջոյն տալ, մերձենալ, հրաժեշտ առնուլ, կանգնել, բերել, տանել, խորհուրդ հարցանել. որք եւ առ ի մէնջ եւ յայլ եւս քաղաքս, որ ազնուական բարս ունիցին, հաւաստեական պահին։ Ղիւսանդրոս ղակեդեմոնացի, զորմէ այժմիկ յիշատակեցաք, ասեն թէ սովոր էր ասել այսպէս, եթէ Ղակեդեմոնացւոց քաղաքն պարկեշտագոյն իմն բնակութիւն իցէ ծերոց։ Բայց ոչ ուրեք այնչափ ինչ շնորհ է այնր հասակի, եւ ոչ ուրեք երբեք առաւել պատուական է ծերութիւն։ Զի եւ ի յիշատակարանսն իմն կայ, թէ յորժամ յԱթենացւոց քաղաքի, ի խաղսն, եկն ծեր այր ի թատրն, եւ ի բազմամբոխ ժողովն չտուաւ նմա տեղի ուրեք յիւրոց քաղաքացեաց անտի. իսկ իբրեւ առ Ղակեդեմոնացիս մատեաւ, որ քանզի հրեշտակք էին, յառանձինն տեղւոջ առ միմեանս նստէին, ամենեքին յոտն կացին եւ զծերն առեալ նստուցին։

Եւ իբրեւ ի համօրէն ժողովոյ անտի բազմապատիկ կայթիւն եւ դոփիւն նոցա լինէր, ասէր ոմն ի նոցանէ, թէ Աթենացիք գիտեն որ ինչ ուղիղքն իցեն, բայց առնել չկամին։ Գոյ բազում ինչ լուսաւոր եւ ի մերում ատեն ժողովրդանոցիս, այլ առաւել այն իսկ զորմէ բանքս ճառին թէ որչափ յառաջ ոք մատչիցի տիօք, դոյնչափ զկարծեաց եւ զմտաց զառաջին իշխանութիւնն ունիցի, եւ ոչ միայն քան զյառաջադէմս պատուովք, այլ եւ քան զայնոսիկ, որ յաւագ ինչ իշխանութիւնս իցեն, ծեր իղձքն նախամեծար համարին։ Արդ զինչ ցանկութիւնքն իցեն մարմնոյ՝ յորժամ ընդ ճոխութեանն վարձուց համեմատեալ կշռիցին, եւ որ վարեցանն նոքօք, ինձ այսպէս թուին թէ պատրանս ինչ հասակի առնիցեն, եւ ոչ՝ իբրեւ զդուսանսն անվարժս զգոյշ լինիցին թէ մի ի վերջնումն վատթարեալ կործանիցին։

Այլ դժնդակք իցեն եւ տագտուկք եւ ցասկոտք ծերքն. թէ խուզիցեմք, եւ ագահք եւս եւ կծծիք։ Այլ

այն ամենայն բարուց չարիք են, եւ ոչ ծերութեան։ Սակայն եւ դժնդակութիւնն եւ չարիքն զորոց ասացի, ունին իմն զմեղադրութիւն, ոչ եթէ արդար ինչ, այլ որ թուիցի ընդունելի լինել։ Արհամարհեալն իմն զանձինս համարին, անարգեալ, խաղ եւ կատականք եղեալ։ Մանաւանդ զի ի տկար մարմնի ամենայն իսկ վիշտք առելի են։ Սակայն այն ամենայն քաղցր լինին բարուքն բարոյիւք եւ ճարտարացն արուեստիւք զայդ եւ ի վարս եւ ի գուսանութեան դոյ հնար իմանալ յեղքարց անտի, որ յԱդելփիսն* իցեն։ Որչափ ի միումն խստութիւն, եւ ի միւսումն մարդասիրութիւն։ Այսպիսի իսկ են իրքն։ Զի զոր օրինակ ոչ ամենայն գինի, նոյնպէս եւ ոչ ամենայն հասակ հնացեալ բարկ լինիցի։ Զսաստկութիւն ի ծերութեանն գովեմ, բայց եւ զայն, որպէս եւ զայլսն՝ համով. իսկ զբարկ միտս ոչ երբեք։ Իսկ կծծութիւն ծերոյ բնաւ իսկ զի՞նչ յայտ կամիցի առնել, զայն չառնուամ ի միտ։ Քանզի գուցէ ինչ արդեւք քան զայն անպատեհութեան, թէ որչափ սակաւ ուրուք ճանապարհ մնացեալ իցէ, դոյնչափ եւս աւելի պաշար խնդրիցէ։

ԺԹ.

Այն մնան եւ չորրորդ պատճառք. որ թուի թէ աւելադոյն զմեր հասակս նեղեալ տագնապիցէ, մահուն մերձենալ. որում եւ չէ մարթ թէ կարի հեռի ի ծերութենէ իցէ։ Ոհ թշուառական ծերոյն, որ յայնչափ երկայն տիս չառ ի միտ թէ պարտ է զմահ արհամարհել. զորմէ պարտ է անփոյթ իսկ առնել, թէ ամենեւին զմիտսն շիջուցանիցէ, եւ կամ ըղձանալ եւս թէ ի տեղի ինչ առաջնորդեսցէ նմա, ուր յաւիտենից լինելոց իցէ։ Եւ մեւս ինչ երրորդ չիք հնար գտանելոյ։

Ես արդ զի՞ երկնչիցիմ թէ յետ մահուան կամ չիցեմ լինելոց եղուկ եւ կամ երանելի եւս։ Զի եւ ո՞ այնչափ անմիտ ոք իցէ, թէպէտ եւ երիտասարդ եւս իցէ, որում յայտ իցէ թէ մինչեւ ցերեկոյ կայ կենդանի։ Այս աւանիկ այն հասակն եւս բազում քան զմերս՝ մահու պատահարս ունի։ Յախտ դիւրաւ անկանին երիտասարդք,

ծանրագոյն խաւթանան, տրտմութեամբ զարմանին։ Սան որոյ եւ սակաւք իսկ հասանեն ի ծերութիւն. զի եթէ այնպիսի ինչ ոչ դիպէր, աղնուագոյն եւ իմաստնագոյն կեանս հասանէր կեալ։ Քանզի միտք եւ հանճար եւ խորհուրդ ծերոց է. որք թէ չէին, չգոյին ամենեւին եւ քաղաքք։ Այլ եկից այսրէն ի մահն հասեալ ի վերայ։ Զի՞նչ այն մեղս իցէ ծերութեան, յորում զնոյն ընդ երիտասարդութեան հասարակ տեսանիցէք։

Առի ես ի միտ ի բարւոք որդեակն իմ եւ ի պատուական եղբարս քո, Սկիպիոն, թէ հասարակաց ամենայն հասակաց է մահ։ Այլ ակն ունի, ասեն, երիտասարդն թէ ընդ երկար կեցցէ. իսկ ծերն չմարթի նմին ակն ունել։ Անմտութեամբ ակն ունի։ Քանզի զի՞նչ քան զայն անհանճարագոյն կայցէ, զանյայտն առ յայտնիս ունել, զվրիպականսն առ ճշմարիտս։ Դարձեալ ծերն, ասեն, չունի ինչ որում ունիցի ակն։ Այլ նովիմբ քան զերիտասարդն՝ եւս աղնուագոյն է. զի յայն ինչ զոր նայն յուսայ, սա եհաս։ Նա ընդերկար կամի կեալ, եւ սա երկարագոյն եկեաց։ Թէպէտ ո՞ր այն երկարագոյն կեանք իցեն ի կեանս մարդկան։

Նայեսցուք ընդ տիս Տարտեսիացւոց թագաւորին. քանզի եղեւ իսկ, որպէս եւ տեսանեմ գրեալ, անուն Արգանթոնիոս ի Գադս, որ ութսուն ամս թագաւորեաց, հարեւր եւ քսան ամ եկեաց։ Այլ ինձ ոչ մի ինչ երկարագոյն թուի, յորում գոյ ինչ սպառուած։ Զի յորժամ վախճան հասանիցէ, յայնժամ եւ այն ամենայն, որ անց, սահեալ գնայցէ. այն միայն կայ, զոր առաքինութեամբ եւ ուղղութեամբ գործովք հասեալ իցես։ Գնան ժամք եւ աւուրք եւ ամիսք եւ տարիք. ոչ անցեալ ժամանակն երբեք դառնայ այսրէն. եւ ոչ թէ զինչ զհետ գայցէ, մարթիցի գիտել։ Այլ զինչ ժամանակ կենդանութեան տուեալ է, նովիմբ պարտի շատանալ։

Քանզի եւ ոչ դերասանին արժան է զառասպելն կատարեալ հանել ի գլուխ, այլ հաճոյ լինիցի, միայն թէ յոր գործ եւ լեալ իցէ՝ ընտիր գտանիցի. եւ ոչ իմաստնոյ հարկ է մինչեւ ցկայթելն եւ ցտոփել կեալ։ Զի կարճ ժամանակ տիոցն, երկայն է բաւականութեամբ առ

բարւոքն եւ զգաստութեամբ կեանս կելոյ։ Ապա թէ երկայնագոյնս յառաջ մատչիցիս, ոչ աւելի ինչ պարտիս տրտմել քան որչափ մշակք տրտմիցեն, ընդ հասանել տապոյն եւ աշնայնոյ՝ ի գարնայնոյն քաղցրութեան ժամանակին անցանել։ Քանզի գարունն զերիտասարդութիւն իմն նշանակէ եւ զհանդերձեալ մրգացն յոյս տանէ, իսկ այլ եւս ժամանակք զարդիւնս հնձելոյ եւ ժողովելոյ պատշաճեցան։

Իսկ պտուղ ծերութեանն, որպէս բազում անգամ ասացի, յառաջագոյն ծնելոց բարութեանց յիշատակն եւ յաճախութիւն է։ Զամենայն ինչ, որ ըստ բնութեանն լինիցին առ բարւոքս պարտ է ունել։ Իսկ զի՞նչ ինչ այնպէս ըստ բնութեան իցէ, որպէս ծերոց մեռանել. քանզի նոյն եւ երիտասարդաց դիպի, թէպէտ եւ բնութիւն ընդդէմ դարձեալ կռուիցի։ Վասն որոյ ինձ թուի թէ այնպէս մեռանիցին երիտասարդք, զոր օրինակ յորժամ ի ջրոյն բազմութենէ սաստկութիւն բոցոյն բոցբոքելոյ պարտեալ գտանիցի. այլ ծերք իբրեւ խարոյկ իւրեանց կամօք առանց իրիք բռնութեան լինելոյ, սպառեալ հրոյն մեռանին։ Եւ որպէս միրգք ի ծառոց թէ խակ իցեն, բռնութեամբ քաղին, եթէ հասեալ եւ եփեալ, անկանին. ըստ նմին օրինակի եւ զկեանս երիտասարդացն բռնութիւն ի բաց քարշէ, իսկ զծերոցն՝ հասանելն. որ եւ ինձ այնչափ քաղցր եւ հեշտական է, զի որչափ մօտագոյնս ի մահ անդր մատչիցիմ, իբրեւ զցամաք տեսանել համարիցիմ, եւ թէ յերկայն նաւարկութենէ երբեմն ի նաւահանգիստ հասանելոց եմ։

Ի

Ամենայն հասակաց է ինչ կատարած սահմանեալ, այլ ծերութեան չէք ինչ կատարած սահմանեալ. եւ ի նմա հասանէ կեալ ուղիղ, զորքան ժամանակս զգործ սպասուն մարթիցես ի գլուխ հանել եւ վճարել. սակայն զմահ պարտ է արհամարհել։ Այսով առնի զի եւ ծերութիւն առաքինագոյն քան զերիտասարդութիւն իցէ եւ ուժգնագոյն։ Այս այն է, որ Պիսիստրատայ բռնաւորի առ ի Սողոնէ տուաւ պատասխանի, զի ի հարցանել նո-

րա ցՍողոն թէ յոր յոյս ապաստան այնպէս յանդգնեալ նմա ընդդէմ դառնայցէ, ասէ թէ ի պատասխանի եթէ ի ծերութիւն։ Այլ կենաց բարւոք վախճան այն է յորժամ ողջ միտքն իցեն եւ այլ եւս զգայունք, եւ ինքն զիւր գործ, որ միախուռն ի մի վայր գումարեալ յօդեաց բնութիւնն, քակիցէ։ Զոր օրինակ զնաւ կամ զշինուած ինչ նոյն դիւրաւ քայքայէ, որ կազմեացն, նոյնպէս զմարդն նոյն բնութիւն որ յօդեացն, ազնուագոյն քակէ։ Զի ամենայն զօդ մինչ դեռ նորն իցէ, դժուարաւ խախտի. եւ յորժամ հնասցի դիւրաւ։ Այսպէս ոչ այնմ դոյզն մնացելոյ կենդանութեանն արժան է ծերոց սաստիկ ցանկանալ եւ ոչ առանց պատճառանաց յանձանց մերժել։

Եւ Պիւթագորաս արգելու առանց իշխանին հրաման տալոյ, այն իսկ է Աստուծոյ ի պահպանութենէ եւ ի կայից կենդանութեան ի բաց գնալ։ Այս իսկ արձանագիր Սողոնի իմաստնոյ, յորում յայտ առնէ թէ չկամի թէ առանց ցաւոց եւ հեծութեան բարեկամացն իցէ մահ իւր։ Գիտեմ թէ սիրելի իւրոցն կամի լինել. այլ զայն ինչ ոչ գիտեմ թէ ազնուագոյն ինչ արդեւք Էննիոս.

ՄԻ ՈՔ ԶԻՍ ԱՐՏԱՍՈՒԱՒՔ ԶԱՐԴԱՐԻՑԷ. ԵՒ ՄԻ ՅՈՒՂԱՐԿԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ ՈՂԲՈՎՔ ԱՌՆԻՑԷ։

Զհամարի աշխարհանաց զմահն, զորոյ զհետ գայցէ անմահութիւն։ Զի եթէ իցէ ինչ զգայութիւն մեռանելոյ, այն առ սակաւ մի ժամանակ է, մանաւանդ ծերոյն. իսկ յետ մահուն զգայութիւնն կամ ցանկալի է եւ կամ ոչ ինչ իսկ։ Այլ զայս յերիտասարդութենէ պարտ է ածել զմտաւ, զի զմահուանէ անփոյթ առնիցեմք. քանզի առանց զայդ զմտաւ ածելոյ, չիք ումեք հնար հանդարտ մտօք լինել։ Զի արդարեւ կայ մեռանել, այլ այն չէ յայտ թէ արդեւք ի նմին իսկ աւուր։ Արդ ո՞ պք որ ի մահուանէն որ յամենայն ժամ ի վերայ կայ՝ երկնչիցի եւ կարիցէ մտօք կալ ի հաստատ։ Զորմէ թուի թէ չեն ինչ պէտք այնպէս երկայն վիճելոյ, յորժամ յիշեցեմ ոչ միայն զԼ. Բրուտոս, որ ի զաշխարհն ազատել, սպանաւ, ոչ զերկուս Դակիոսան որք ի կամաւոր մահն զերիվարացն արշաւանս մղեալ դիմեցուցին. ոչ զՄ. Ատիլիոս որ ի տանջանս դիմեաց, զի զուխտն զոր ընդ թշնա-

մայն եղ՝ պահեսցէ, ոչ զՍկիպիոնեան երկաթեան որ իւրեանց իսկ անձամբք եցին զճանապարհ գալոյ Պենացւոցն. ոչ ըղ-հաւն քո զՊ. Պաւղոս, որ մահուամբն եւ տոյժս զժպրհու-թեան ընկերին ի Կանեանայ թշնամանան. ոչ զՄ. Մար-կեղոս, զի եւ ոչ անագորոյն թշնամին առ յանձն թէ ի թաղելոյն պատուոյ զրկեսցի դիակնն, այլ զգունդս զօ-րացն եւ ի սկզբանցն գիրս գրեցի, որք բազում անգամ զաւարճացեալ մաօք եւ յօժարութեամբ յայն վայր դիմեն, ուստի չհամարեցին եթէ դառնայցեն այսրէն։ Այլ արդ զոր երիտասարդք, եւ այնք ոչ միայն ոգէոք եւ խամք, այլ եւ խամք, այլ եւ շինականք արհամարհեն. երկիցե՞ն ինչ յայնմանէ ծերք գիտունք։

Ամենեւին ոսպէս ինչ ինձ թուի, ամենայն փութով ջանից յագել. տայ յագել կենօքն։ Այն հրահանգք որոշեալք մանկութեան. արդ միթէ ցանկան ինչ ընդ նո-սա երիտասարդք։ Այն եւ մատաղ երիտասարդութեան. միթէ խնդրէ՞ ինչ զնոսա հաստատուն հասակն, որ միջինն կոչի։ Այն եւ այնր հասակի, բայց եւ ոչ նոյնք ի ծերու-թենէ խնդրին։ Այն եւ յետին ինչ հրահանգք ծերու-թեան. արդ զոր օրինակ առաջին տիոցն ջանք անկանին, նոյնպէս եւ ծերութեանն անկանի ջանն։ Այլ իբրեւ այն լինիցի, յագելն կենօք՝ զհասեալ ժամանակ մահուն ի վերայ ածիցէ։

Արդարեւ չառնում ի միտ թէ ընդէ՞ր զինչ ինքնին զմահուանէ իմանայցեմ, չերկնիցեմ ձեզ ասել. զի այն-չափ ավնուագոյն թուի ինձ, որչափ ի մահ անդր մօտ իցեմ։ Այլ զձեր հարս, Պ. Սկիպիոն եւ Կ. Լելէ, զարս երեւելիս եւ զիմ բարեկամս այսպէս համարիմ թէ կեն-դանի են, եւ զայն կեանս կեան, զոր միայն պարտ է կեանս կոչել։ Զի մինչդեռ ի մարմնոյ պարաւանգս կա-պեալ պրկեալ կայցեմք, սպաս ինչ հարկի եւ գործ ծանր վճարեմք։ Քանզի են մեզ երկնաւորք ի բարձրաբերձ բնակութենէ կործանեալ եւ ընկղմեալ իմն յերկիր ի տե-ղի որ աստուածեղէն բնութեանն եւ մշտնջենաւորու-թեանն հակառակ է։ Այլ թուի ինձ, զիցն անմահից զոգիսն ի մարմինս մարդկեղէնս սփռել, զի իցեն որք զեր-կիր դարմանիցեն, եւ ընդ երկնաւորացն կարգ հայեցեալ՝ նմանօղ այնմ լինիցին գնացիւք եւ հաստատուն մաօք։

Այլ զիս ոչ միայն միտք եւ բանից հակառակութիւն հաւանեցոյց զի այնպէս համարիցիմ. այլ եւ ազնուականութիւն եւս ճարտարապետաց փիլիսոփայից եւ ճոխութիւնն։

Լսէի զՊիւթագորայ եւ զՊիւթագորայեցն դրեթէ զմեր իսկ՝ բնակչաց, որք իտալական փիլիսոփայքն երբեմն անուանեալ կոչէին, թէ ընդ այս չէին երկմտեա թէ չունիցիմք միտս ի համօրէն աստուածեղէն մտացն հեղեալ։ Այլ անցանէր դարձեալ առաջի իմ ի հանդիսի, զոր Սոկրատէսն ի վերջնում աւուր կենացն զոգւոցն անմահութենէ ճառէր, այն՝ որ քան զամենեսեան իմաստնագոյն Ապողոնեայ հրամանաւ համարեցաւ։ Ո՞ն իսկ յաճախիցեմ խօսել։ Որպէս եղի ի մտի իմում, այնպէս իմանամ, թէ յորժամ այնչափ երագութիւն մտացն իցէ, այնչափ յիշատակք անցից անցելոց, եւ առ յապա լինելոց իրաց հանդերձելոց իմաստութիւն, այնքան ճարտարութիւնք, այնչափ գիտութիւնք, նոյնչափ հնարագիտութիւնք, չէ մարթ այնր բնութեան որ զիրսն զայնոսիկ ունիցի, մահկանացու լինել։ Այլ զի հանապազ յուզին եւ շարժին միտք եւ չունին սկիզբն շարժմանն, քանզի ինքն զինքն շարժէ, առնում ի միտ թէ չունիցի կատարած շարժմանն, քանզի ոչ եթէ ինքն զինքն երբեք թողուցու։ Այլ զի պարզական եւ սուղական բնութիւն է ոգւոցն, եւ չունի ինչ յինքեան խառնուած որ ոչ իւր զուգական իցէ եւ նման, չէ մարթ նմին բաժանել, եւ եթէ այնմ չիցէ հնար, ապա եւ ոչ հնար դոյ կորնչելոյ։ Մեծ իմն յանդիմանութիւն է մարդկան բազում ինչ, մինչ չեւ իցեն ծնեալ, գիտելոյ, զի ի մանկութեան յորժամ արուեստս ինչ դժուարինս ուսանիցին, այնպէս արագ արագ անհամար իրս առնուն ի միտ, զի ոչ յայնժամ զառաջինն թուին թէ ընդունիցին, այլ թէ յիշիցեն իմն եւ զմտաւ ածիցեն։ Այս ամենայն Պղատոնեայ է։ Իսկ առ Քսենոփոնեայ Կիւրոս մեծ ի մեռանել իւրում այսպէս ըստ սոցին բանից բարբառեցի։

Մի համարիք որդեակք, սիրելիք թէ ես յորժամ ի ձէնջ մեկնեցայց ոչ ուրեք լինիցիմ կամ չիցեմ բնաւ ամենեւին։ Քանզի եւ ոչ մինչդեռ ընդ ձեզն իսկ էի, զիմ ոգին տեսանէիք. այլ թէ է ի մարմնի աստ, յայնց իրաց

զոր գործէի, իմանայիք։ Արդ համարեսջիք թէ է նոյն, թէպէտ եւ տեսանիցէք ոչ։

Ոչ ի եւ ոչ արանց երեւելեաց յետ մահուն մնայր պատիւն, թէ ոչ նոցուն իսկ ոգիքն ազդէինն ինչ որով երկարագոյն զյիշատակս ունէաք ի միտ։ Ինձ չեւ զեւ հնար առնուլ յանձն, թէ ոգիքն մինչդեռ ի մահկանացու մարմինս իցեն, կեցցեն. եւ իբրեւ ի նոցանէ ելանիցեն, մեռանիցին. եւ ոչ թէ յայնժամ ոգիքն անիմաստագոյնք լինիցին, յորժամ յանիմաստ մարմնոյ ի բաց սրանայցեն, այլ թէ յորժամ յամենայն մարմնոյ խառնուածոյ զերծեալ՝ սուրբ եւ յստակ եւ ողջ սկսանիցի լինել, յայնժամ լինիցի իմաստուն։ Նա եւ յորժամ մարդոյ բնութիւն մահուամբ լուծանիցի, յայտնի է թէ յո ուրեք իւրաքանչիւր յայլոց իրաց մեկնեալ գնայցէ, քանզի ամենայն ինչ անդր գնայ, ուստի եկն. իսկ ոգին միայն՝ ոչ յորժամ մօտ իցէ, եւ ոչ յորժամ հեռի, երեւի։ Նա եւ տեսանէք թէ նման ինչ այսպէս մահու չիք, որպէս զքուն։

Այլ ոգիք այնոցիկ որք ննջեցեալն առաւել զիւրեանց անմահութիւն յայտ առնիցեն։ Քանզի յորժամ արձակեալք եւ զերծեալք են բազում ինչ իս յառաջագոյն նշմարեն, թէ առ յապա լինելոց է, որով իմանի թէ որպիսիք ոք լինելոց իցեն յորժամ ամենեւին ի մարմնոյն կապանաց պանձինս քակիցեն։ Վասն որոյ թէ այդ այդպէս իցէ, իբրեւ զդիսն այնպէս դիք ինձ մեծարանս։ Ապա եթէ միանգամայն ոգիքն ընդ մարմնոյ կորընչելոց իցեն, սակայն ձեր զդիսն մեծարեալ որք զայս ամենայն գեղեցկութիւն զարմանեն եւ վարեն, զմեր յիշատակս դիւցապաշտութեամբ եւ անարատ պահեսջիք։ Այսպէս զայն ձեւ Կիւրոս ի մեռանելն իւրում. իսկ եթէ համոյ թուեսցի, մեք զմերս տեսցուք։

Ոչ ոք զիս, Սկիպիոն, հաւանեցուսցէ թէ քո հայրն Պաւղոս կամ երկու հաւքն Պաւղոս եւ Ափրիկանոս կամ Ափրիկանեայ հայրն կամ հօրեղբայր կամ բազում արք ընտիրք, զորս չէ հարկ մի ըստ միոջէ թուել, այնչափ ինչ ջանացին վասն յիշատակ յետնոցն թողլոյ, թէ ոչ միտք նկատէին թէ ունին իմն հաղորդութիւն ընդ նոսա յետինքն։ Նա զինէն իսկ իւիք ըստ ծերոցն սովորութեան պարծեցայց. համարիցիս թէ ես զայնչափ վաստակս

զցնրեկութեան եւ զցայգութեան ատոնին եւ ի պատերազմի առնուցում յանձն, թէ որով վախճանաւ զկեանս հանիցեմ ի գլուխ՝ նովին եւ զպարծանս: Ոչ ապաքէն յոյժ իսկ լաւ էր պատարկութեան տիս եւ հանգստեան կեանս առանց իրիք աշխատութեան կամ ճգնութեան վարել: Այլ հզգետեմ զհարդ եւ որով օրինակաւ միտք իմ զանձն քաջալերեալ՝ այնպէս զյետինն հանապազ յառաջագոյն նշմարէր, որպէս թէ յորժամ ի կենացն մերժեսցի, յայնժամ կեցցէ: Զի եթէ ոգիքն չէին անմահ, ոչ առաքինեացն միտք առաւել յանմահ փառաւորութիւնն փութային:

Զի՞ է, զի իմաստունք հանդարտութեան մտօք մեռանին, իսկ անմիտք մտօք խռովելովք: Ոչ իսկ թըւիցի ձեզ, եթէ միտք, որ առաւելն նկատիցեն եւ բացագոյն, տեսանէ զի ի լաւագոյնս յառաջեալ ընթանայ, եւ թէ այն միտք որ շլագոյն աչք իցեն ոչ տեսանեն: Արդարեւ յոյժ իսկ անձկացեալ եմ տեսանել զհարսն ձեր, որոց սպաս հարի եւ սիրեցի. եւ ոչ առ նոսա միայն ցանկամ երթալ, զորս ես իսկ ծանեայ, այլ եւ առ այնոսիկ զորոց լուայն եւ ընթերցայ եւ ինքնին իսկ գրեցի ի մատեանի: Իսկ զիս որ անդր յառաջեալ իցեմ, ոչ դիւրաւ այսրէն ոք յետս ձգիցէ եւ ոչ իբրեւ զՊեղեաս միւսանգամ եփեսցէ*, եւ եթէ ոք ինձ ի դիցն շնորհէր, զի յայսմ հասակէ միւսանգամ մանկացայց եւ ի խանձարուրս պատեցայց, չառնոյի յանձն. զի ոչ կամիմ յետ ընդ անջրպետութիւնն ընթանալոյ միւսանգամ* յարգելան անդր դառնալ:

Քանզի զի՞նչ դիւրութիւն կեանքս ունիցին, մանաւանդ թէ զոր աշխատութիւն ոչ: Այլ թէ ունիցի եւս ինչ, սակայն ունի կամ զյագելն կամ զչափն: Զի ինձ չէ հաճոյ զկեանս աշխարել, զոր բազումք բազում անգամ եւ նոքին գիտունքն արարին: Եւ ոչ ցաւէ ինձ ինչ ընդ կեալս, քանզի այնպէս կեանս կեցի, մինչ զի չհամարիցիմ զինէն թէ զուր եւ ընդ վայր ծնայ, եւ այնպէս մեկնիմ ի կենաց աստի, որպէս յասպնջականութենէ եւ ոչ իբրեւ ի տանէ: Քանզի ագանելոյ իջավան ետ մեզ բնութիւնն եւ ոչ բնակելոյ:

Ո՜հ մեծապայծառ աւուրն յորժամ երթայցեմ յայն ժողով եւ ի ջոկ ոգւոցն աստուածեղինաց, եւ ի

խռովութենէ աստի եւ յաղմկէ մերժեցայց։ Քանզի երթայց ոչ միայն առ արսն այնոսիկ զորոց կանխագոյն ճառեցի, այլ եւ առ Կատոն եւս քան զոր չիք ոք այր լաւագոյն եւ քաջութեամբ ազնուագոյն. որոյ մարմինն յինէն այրեցաւ, ուր պարտ իսկ էր իմոյ դիոյն ի նմանէ այրել։ Իսկ ոգիքն յայն վայր երթեալ հասին յոր վայր եւ ինձ համարէր գնալ, եւ ոչ եթէ թողին ինչ զիս, այլ ինձ դէտ ակն ունին։ Այլ ես այսպէս իսկ երեւէի թէ արութեամբ քաջութեամբ աղետին համբերի. իբր ոչ եթէ զի անխռով էի, այլ զի ինքնին անձին մխիթար լինէի, զմտաւ ածեալ թէ ոչ երկայն ինչ ընդ նա եւ ընդ իս խտրոց եւ անջրպետութիւն ի միջի կայ։

Այսու ամենայնիւ Սկիպիոն, թեթեւ է ինձ ծերութիւն, եւ ոչ միայն ծանր եւ տաղտուկ ոչ, այլ եւ հեշտական եւս. զի ասացեր զքէն թէ ընդ այն իսկ սովոր ես Լելեաւ հանդերձ զարմանալ։ Քանզի եթէ այնու իմն մոլորիցիմ զի զմարդկան ոգիս անմահս համարիմ, յօժարագոյն մոլորիմ, եւ ոչ, մինչ դեռ կենդանիս եմ. կամիմ թէ այն մոլորութիւն՝ ընդ որ խնդամս, մերժեսցի յինէն։ Ապա եթէ յորժամ մեռանիցիմ ոչ իմիք զգայցեմ, որպէս փիլիսոփայքն ոմանք անհանճարագոյնք ասեն, ոչ ինչ զանգիտեմ թէ մի զայդու մոլորութեամբ իմով ծիծաղիցին փիլիսոփայքն մեռեալք։ Զի թէպէտ եւ անմահք եւս չիցեմք լինելոց, սակայն մարդոյ ի ժամանակի իւրում վախճանել՝ ցանկալի է։ Զի որպէս այլոց ամենայն իրաց նոյնպէս եւ կենաց ունի չափ բնութիւնն։ Իսկ ծերութիւն վախճան տիոցն է, իբրեւ գուսանական առասպելին. յորոյ աշխատութենէ եւ ի տաղտկութենէ պարտիմք փախչել, մանաւանդ թէ եւ յագել եւս հասանիցէ։ Զայս ունէի զծերութենէ ասել. երանի թէ եւ յայն հասանէիք, զի զայնոցիկ՝ զորս յինէն լուայք, զչափ առնուլ մարթայցէք։

ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՔ

Ա. Ըննիաս պատմաէ է այրն։ Զառ ի Սարդինիացւոց աշխարհէն Մարկոս Պորկիոս Կատոն տարաւ ի Հռոմ քաղաք. վիպասանութեան երգոց Հռոմնոց նա եղեւ առաջնորդ, որպէս իսկ ըզբան տառակուղական վիճմանց գրոցն Ցուցլի յայտ առնէ, զորս եւ զմատեանն ի ձեռն առեալ Վիրգիլեայ եւ հարցեալ թէ զի՞նչ գործիցէ, ետ պատասխանի թէ ակունս պատուականս ժողովեմ։ Թէպէտ եւ ոչ եթէ յղկեալ ողորկեալ ինչ որպէս այլոց ճարտարացն որ յետոյ քան զնա եղեն, երգքն իւրեն, զՎիրգիլեայ եւ զՈրատեայ առեմ եւ յետ նոցա զՕվիդեայն Նասոնի։ Զըննեայ այսպիսի ինչ ասէ Կուինտիլիանոս։ Մեծարանս գնեսցէ Ըննեայ, որպէս վասն հնութեանն մեհենական անտառացն յորս ոչ եթէ տեսիլ ինչ կերպարանաց այնչափ գեղեցիկ՝ յաղթ եւ հին կաղնիքն ունիցին, որչափ միտս ածացեն երկիւղածութեան։

Բ. Յեւրիպիդեայ է բանս։

Գ. Այս Պղատոնի է յԱքսիոքէն. տես զդայն եւ Մենեկրատէս առ Սոփրեայ։

Դ. Զհսկայից ընդ դից տալոյ մարտ պատերազմ Եսիոդոս ճառէ ի դիցն ծննդեան. եւ Վիրգիլիոս յառաջնում գէորգիկոնին յիշատակէ. Ովիդիոս յԱ. Դ. Կղաւդիոս յԱ. Մակրոբիոս յԱ. Զրուան. Ի։ Եւ առասպելարկեն այսպէս. Սկայքն զարմ եւ զաւակ խռովանացն յերկրէ բուսեալ ծնան հուժկուքն յաղթանդամքն մեծամարմինք հսկայք եւ վիշապոտունք, ի դիցն ատելութիւն, զի ճակատել տայցեն ընդ դիցն մարտ պատերազմ եւ զՈրմիզդ յերկնից թագաւորութենէ հլուցանիցեն։ Այնուհետեւ ձեռն ի գործ արկեալ Տիտանեանցն լերինս եւ բլուրս զմիմեամբք ի միմեանց վերայ յարեալ յաւելուին, յՈղիմպեայ վերայ զՈսսայն եւ յՈսսայ վերայ զՊեղիոնն եւ ընդ Արամազդայ մարտ եղեալ կամէին. իսկ Եփիաղտոս եւ Կիկղոպայքն չանթս հրացանս նետեալ ի կախ դիցն լինէին, որոց արուեստանոց Եթնաս էր ի Սիկիլացւոց աշխարհին. արդ նոքա հարեալ խորշակեալ ակայսիցն՝ սատակէին։

Ե. Ղիւիոս Սաղինատոր տաւիկան էր Տարենտացւոց միջնաբերդին, եւ պատմէ զայս Պղիբիոս յութերորդումն։

Զ. Այս Հոմերոսի է։

Է. Ղիկուրգեան օրէնք այն էին, զի մի ոք զկին մարդ ժառանգ կացուցանիցէ. որպէս յայտ առնէ Կիկերոն ի ճառին որ վասն Բաղբեայ է ի Վերէս. եւ Գեղղիոս, Զ, եւ Փղորոս ի Հռոմաւոր պատմութեանն ԻԱ։

Ը. Այս ինքն Ագամեմնոն, Հոմերոս յԻղիա յերկրորդումն։

Թ. Պատմէ զՄիզանէ եւ Պղինիոս Ի. Սողինոս, Դ. եւ զմահուանէն պատմէ Գեղղիոս ԺԶ. Թ. եւ Սարաքն։

Ժ. Կատոն ի ծերութեանն բուռն հար զբեղ պատմութիւն եւ էին գրութիւնք պատմութեանց չորք. յերկրորդումն եւ յերրորդումն ճառէ թէ ուստի իւրաքանչիւր յիտալական քաղաքացն առ սկիզբն. եւ վասն այնորիկ կոչին Ծննդոց գիրք։ Բայց այսց գրոց այժմ հատուածոյք միայն կան։

ԺԱ. Եպիկուրոս է որ կատարած լաւութեանց զցանկութիւն դնէր. արար աշակերտք ընդ երկուս ճեղքեցան. քանզի կէսք ի նոցա զեղծեցան բանիւք վարդապետին իւրեանց. զի ըղձականութիւնն ոչ եթէ որպէս Եպիկուրոս իմանայր՝ իմացան, այլ զկերակրոյ եւ զըմպելոյ. քանզի Եպիկուրոս զբերկրութեանն իմացաւ որ յառաքինութեանց ծնանիցի։ Եւ որոց չարաչարն իմացան գլխաւոր Կատիոս է զորմէ Կիկերոնն եւ Հորատիոս եւ Կուինտիլիանոս յիշատակեն։

ԺԲ. Պղատոն ի Տիմէին։

ԺԳ. Տորքիոյն Ամբիւիոս խաղալիկ էր դատանական խաղուց ի տիս Տերենտեայ։ Իսկ զարանն ըզժամանեալ առզեաց թատերն յայտ առնէ. զի ի հնում թատրն յերիս զարանս բաժանէր ի վերին եւ ի միջին, եւ ի վերջին։ Ի վերինն էր տեղի կառքաւելոյն եւ արշաւելոյ երիվարացն, եւ քանզի շուրջանաւոր աշտիճանք էին, պատուականագոյն այն էր որ մօտ յատաղն էր. եւ տեղի նստելոյ սինկղիտիկոսացն կայսեբելոյ տեղին էր, որ կոչի Որքեստրա. եւ առ նովին կայր տեղի երիվարացն արշաւելոյ։ Իսկ ամբոխ ռամիկն ի միջնում եւ ի վերնում կայր. այլ յետոյ պատուականագոյն միջինն համարեցաւ, զի արգել Աւգոստոս կանանց եւ որոց ի թուխան իցեն համակեալ անդ նստել։

ԺԴ. Տրոկողէնսատոն եւ Փուեւգողոսն անուանք են դատանական խաղուց։

ԺԵ. Զայն հաւաստարիմ առնէ եւ Գեղղիոս ԺԱ եւ ԺԷ. ԳՐ. ԻԱ, եւ Պղինիոս Է. եւ Սողինոս ԾԵ եւ Վեղղէոս Պատերկողոս Ա. եւ Դիոն Ոսկեբերան։

ԾԶ. Համբաւ յԹգիստականին ի կատարած կայ։

ԾԷ. Զի Պաւղոս Հայր էր բնութեամբ Սկիպիոնեայ եւ Ափրիկանոս պատուատուի, որպէս Ղիւիոս պատմէ։

ԾԸ. Ադեղփիք նշանակէն ի յոյն լեզու Եղբարք, որպէս թէ ոչ մի միայն. քանզի Դեղփոն ի Հին լեզու Յունաց մի միայն նշանակէ. ուստի եւ Ապողոն այս ինքն արեգակն, Դեղփեան կոչեցի։ Իսկ զարեգակն եւ Հռոմայեցիք Սող անուանեն, որ ի Սողոս մօտ է եւ թարգմանի Հայերէն Միայն։ Ուստի եւ Տերենտիոս զգուստանական խաղն յորում երկու եղբարք ի մէջ գան Ադեղփոս կոչեաց։

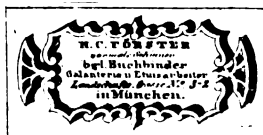
ԾԹ. Երատոգոս պատմէ զամենէ։

Կ. Պիւթագորաս եւ Պիւթագորայքն ի վերում կողման Իտաղացւոց աշխարհին բնակէին որ մեծ Յունաց աշխարհն կոչէր։

ԿԱ. Էր պատգամ պատասխանեացն այսպէս. իմաստունն է Սոփոկղէս, եւս իմաստնագոյն Եւրիպիդէս, եւ քան զամենեսեան իմաստնագոյն Սոկրատէս։

ԿԲ. Մեդէա դուստր էր Աէտայ Կողքիոց արքայի, որ զգեղմն ոսկի պահէր. եւ բազում ինչ զնմանէ յօդեցին պատմէք. սա եւ պատճառս Յասոնեայ Թեսաղացւոց թագաւորի որ գլխաւոր էր արգիական նաւարդացն զգեղմն գողանալ եւ առաւ ինքն եւս անկեալ զհետ նորա գնայր. եւ իբրեւ ետես թէ պնդեցաւ զհետ նորա Հայրն զեւր եղբայրն զԱբսիւրտոս յօշէր, զի խափանեսցէ Հայրն ժողովել զանդամս որդեկին։ Իւ ինքն եկեալ Հասեալ ի Թեսաղաստան դարձոյց ի մանկութիւն զծեր թագաւորն զԷսոն զՀայր Յասոնեայ, եւ առ խնդրելոյ զվրէժ ի Պեղեայ ի Հօրն եղբօրէ, ած ի Հաւան զդստերս Պեղեայ զի փողոտեսցեն զՊեղիաս զմարմինն անդամ անդամ յօշեսցեն եւ առցեն եփել զի մատաղացեսցէ մանկացի։ Զամենէ պատմէ Ապողոդորոս ի մատենին, եւ Վալերիոս Փլակկոս։

H. C. FÖRSTER
bgl. Buchbinder
Galanterie u Etuisarbeiter
in München.

